

14^e jaargang
maart 2010

Flinterwille

Vlinderwerkgroep Friesland

Afdeling Noord van de
Nederlandse Entomologische Vereniging

VOORWOORD

Beste lezers,

Voor u ligt weer een goed gevulde aflevering van Flinterwille. Ik denk dat iedereen weer aan zijn trekken komt, want zowel de dag- als de nachtvlinders komen uitgebreid aan bod. Na een erg lange winter met in Friesland een dikke laag sneeuw, die hier bij ons in het bos pas een week geleden helemaal is verdwenen, komen de eerste vlinders nu toch te voorschijn. Ik ben benieuwd of zo'n lange winter effect heeft op de vlinderwaarnemingen dit jaar. Of de theorie, dat een strenge winter juist goed is voor overwinterende rupsen poppen, inderdaad uitkomt. De aantallen nachtvlinders die op de eerste warme avond bij ons op het raam komen zitten, beloven in elk geval veel goeds en maken ons duidelijk, dat de vlinderlamp 's avonds weer kan worden aangezet.

Het jaar 2010 is een bijzonder jaar voor de Vlinderwerkgroep Friesland: in november vieren we ons **25-jarig jubileum**. Dit jubileum zal worden gevierd op zaterdagmiddag 20 november en we zijn al druk bezig om het programma daarvoor samen te stellen en een aantal sprekers is al vastgelegd. In de volgende Flinterwille zullen we uiteraard meer aandacht besteden aan dit jubileum, maar noteer vast 20 november in uw agenda!

Ik hoop u al eerder te ontmoeten op donderdagavond 15 april in de Fûgelhelling in Ureterp voor onze voorjaarsbijeenkomst. Een bijzonder onderdeel van deze bijeenkomst is de bijdrage van Piet Zumkehr over de Expeditie Nieuw Guinea: spectaculaire beelden van een bijzonder gebied met een uitbundige vlinderfauna. Gezien dit en andere onderdelen van die avond lijkt het me zeer de moeite waard om onze voorjaarsbijeenkomst bij te wonen.

Siep Sinnema

INHOUD

Voorwoord	pag.	1
Inhoud		2
Aankondiging Voorjaarsbijeenkomst		3
Verslag Najaarsbijeenkomst 2009	Gerard Bergsma	4
Excursies 2010		8
Nationale Nachtvlinder Nacht 2010	Siep Sinnema	10
Determinatiedag in Hemrik	Jannie Sinnema	10
Slaapplaatsen van oranjetipjes	John Boosman	11
20 jaar Aardbeivlinders tellen in het Wijnjeterper Schar.	Siep en Jannie Sinnema	13
Het laatste nieuws uit St. Nicolaasga	Andy Saunders	21
Interessante waarnemingen van kleine vlinders	Gerrit Tuinstra	22
Vlinders tellen voor de Vlinderstichting	Mariske Pemmelaar	31
Analyse van (micro)klimatologische soort- en plantinteracties bij Lepidoptera	Tymo Muus	34
Vlindernieuws uit Groningen	Abel Jagersma	39
Ledenmutaties		40
Belangrijke data		41

Aankondiging voorjaarsbijeenkomst

Hierbij nodigen wij u uit voor de voorjaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland op **donderdag 15 april 2010** in het pand van **de Fûgelhelling, De Feart 1 te Ureterp**. Aanvangstijd: 's avonds om 20.00 uur.

De indeling van de avond is als volgt:

1. Opening.
2. Verslag najaarsbijeenkomst 2009.
3. Algemene mededelingen en ingekomen stukken.
4. Ervaringen, mededelingen, inbreng van en door leden.
5. Nachtvlinderatlas: informatie over de nieuwe mogelijkheden (Gerrit Tuinstra).
6. Vertoning van enkele delen van de nieuwe DVD 'Dagvlinders in Nederland en Vlaanderen'.
7. Pauze.
8. Expeditie Nieuw Guinea (Piet Zumkehr).
9. Rondvraag.
10. Sluiting.

Attentiepunten:

- Als u dia's of cd-roms hebt meegenomen, verzoeken wij u dit voorafgaande aan de bijeenkomst even bij de secretaris of de voorzitter te melden.
- De contributie (EUR 5,00 per jaar) kan worden voldaan bij onze penningmeester Luut de Zee. Overmaken kan ook naar gironummer 7223259 ten name van L. de Zee te Joure.
- Inge vulde waarnemingsformulieren kunt u zoals gebruikelijk inleveren bij Jannie Sinnema.
- Indien u over een computer beschikt, dan verzoeken wij u vriendelijk de gegevens in **excel** in te voeren en het bestand ten behoeve van de vlinderdatabase Friesland te mailen aan Siep & Jannie Sinnema, email-adres: **s.g.sinnema@orange.nl**

Voor de excel-file (opmaakprofiel) kunt u zich wenden tot Siep Sinnema, die dit in een bestandje naar u toe kan mailen.

- Wanneer u een (nieuw) emailadres hebt, verzoeken wij u deze op de presentielijst te vermelden, zodat wij u in voorkomende gevallen berichten kunnen zenden.

Namens het bestuur van de Vlinderwerkgroep Friesland.
Gerard Bergsma – secretaris.

De najaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland vond plaats op zondag 15 november 2009 in de Fûgelhelling te Ureterp. Aanwezig waren 26 leden. Er zijn afmeldingen van Hein Boersma, Betty Kooistra, Anja Kerkhof, Kees Boele en Jurjen van der Kooi.

1. De voorzitter opent de bijeenkomst en heet iedereen van harte welkom.

2009 was een mooi vlinderjaar, waarbij alle geplande excursies konden doorgaan. Vooral de excursie in de Lindevallei bij Wolvega op zaterdag 4 juli 2009 was een topper met al die Grote weerschijnvlinders. Zie het verslag in de Flinterwille van oktober 2009. Voor het eerst staan er kleurenfoto's op de middenpagina's van Flinterwille.

Judith Bouma is op Omrop Fryslân en TV Drenthe te zien en te horen geweest i.v.m. de filmpremière van "De stille horizon", een film over het Fochteloöer Veen.

Er zijn nog voldoende exemplaren van 'Dagvlinders in Fryslân' bij het bestuur van de Vlinderwerkgroep op voorraad. Ze kosten € 5,00 per stuk. Er kunnen ook meerdere exemplaren worden afgenomen.

Er is een beknopte veldgids nachtvlinders van Tirion verschenen. Dit is een verkorte versie van de uitgebreide veldgids van alle in Nederland en België voorkomende soorten macro-nachtvlinders. Hij is reuze handig, licht in gebruik en kost € 26,95 bij Vermandel.

2. Verslag voorjaarsbijeenkomst 2009.

Er zijn geen opmerkingen.

3. Ingekomen stukken.

De ingekomen stukken worden voorgelezen door de secretaris en ter inzage neergelegd.

4. Ervaringen, mededelingen, inbreng van en door leden.

-John Boosman heeft in 2009 een aantal van 3500 vlinders geteld en in 2008 waren dat 2300 exemplaren. Er waren veel Distelvlinders. Hij heeft er een verslag van geschreven (zie Flinterwille oktober 2009).

-Arnold Slagter had voornamelijk Witjes, Citroenvlinders en late Kleine vossen en Atalanta's.

-Marten Hunneman meldt dat de Argusvlinder het slecht doet, hij heeft slechts 1 exemplaar gezien. Deze trend wordt door anderen bevestigd.

-Hessel Hoornveld jr. laat een aantal digitale foto's zien van de Gamma-uil; ook detailopnames. Hieruit blijkt hoe mooi deze vlindersoort eigenlijk is. Ook laat Hessel opnamen zien van door rupsen aangetaste bomen (De Kiekenberg) plus een foto's van de rups van *Shargacucullia scrophulariae* (Helmkruidvlinder), van de Tijgerspin (sinds 2003 in Friesland en volgens Judith Bouma al overal voorkomend

in het Fochteloërveen). Tenslotte nog een foto van een rupsje van de microvlinder *Leucoptera spartifoliella* van de familie *Lyonetiidae*.

-Gerrit Tuinstra meldt *Antispila treitschkiella* (een trekvlindertje) van Gele kornoelje (*Cornus mas*). Hij heeft de blaasmijnen gevonden. De aanwezigheid van dit vlindertje is in 2008 voor het eerst in Friesland vastgesteld (Tymo Muus – Beetsterzwaag). Verder laat Gerrit de mijnen zien van de nieuwe soorten voor Friesland: *Stigmella catharticella* (Wegedoorn – *Rhamnus catharticus*), van *Bucculatrix ulmifoliae* (Gecultiveerde Iep – *Ulmus spec.*) en van *Stigmella aceris* (Spaanse aak – *Acer campestre*). Zie www.microlepidoptera.nl voor meer informatie over deze soorten.

-Auke Hunneman had 2 exemplaren van *Catocala spona* (Karmozijnrood weeskind).

-Saskia Hoornveld vertelt, dat ze eind april met de familie naar Turkije is geweest. Daar vonden ze rupsen van de Wolfsmelkpijlstaart (*Hyles euphorbiae*) en van de Dennenprocessierups (*Thaumetopoea pityocampa*). Verder hebben zij op een terrein in de buurt van hun woning 286 eitjes van het Gentiaanblauwtje gevonden en hebben zij op een bepaalde dag 4771 Heideblauwtjes geteld. Op een dag in augustus telden ze 81 dagvlinders, waarvan 49 Kleine vossen.

-Johan Meijer zag een Distelvlinder met een afwijkende vorm. Een aberratie? Tevens zag hij veel Landkaartjes van beide generaties, Gehakkelde aurelia's, Kleine vossen, Koevinkjes (meer dan vorig jaar) en minder Zwartsprietdikkopjes dan vorig jaar. De Argusvlinder heeft hij niet waargenomen.

-Johan de Jong heeft eveneens Tijgerspinnen gezien.

-Abel Jagersma heeft op zijn vlinderroute veel Boomblauwtjes gezien, maar weinig Icarusblauwtjes. Uiteraard veel Distelvlinders. Nieuwe nachtvinderssoorten voor hem zijn *Xylocampa areola* (Kamperfoeliepuil) en *Craniophora ligustri* (Schedeldrager).

-Dick Goslinga vond maar 2 Argusvlinders in de vlinderberm bij Gytsjerk. Ook het aantal Zwartsprietdikkopjes was minder dan voorgaande jaren. Het Bont zandoogje daarentegen breidt zich uit. De 2^e generatie dagvlinders kon zich dankzij het fraaie nazomer- en herfstweer lange tijd handhaven. Voor de Zilveren maan is het in het Houtwiel een aflopende zaak. Hij heeft nog enkele (zwervende) exemplaren gezien. De Vlinderstichting is in het gebied wezen kijken welke beheersmaatregelen er nodig zijn.

-Henk Post heeft in Burgum een behoorlijk aantal dagvlindersoorten waargenomen. Hij laat er foto's van zien.

-Andy Saunders heeft veel Distelvlinders en Kleine vossen gezien. Hij vond het zelf een slecht nachtvlinderjaar met bijvoorbeeld geen enkele pijlstaartvlinder in zijn val. Wél *Mesapamea secalis* (Halmrupsvlinder) en 2 exemplaren van *Mesapamea didyma* (Weidehalmultje).

-Judith Bouma had regelmatig last van vervelend weer tijdens de inventarisatie. Veel afwisseling in zon en bewolking. Heideblauwtjes waren er in aantal. Het Veenhooibeestje heeft zich door het gehele Fochteloërveen verspreid. Peter de

Boer heeft hier namens de Vlinderstichting onderzoek naar gedaan. Rupsen van het Eikenblad (*Gastropacha quercifolia*) komt Judith steeds minder tegen in het Fochteloërveen. Ze heeft het idee, dat het bergafwaarts gaat met deze soort.

-Hilco Meijer valt het op, dat het aantal nachtvlinders tijdens lichtsessies elk jaar minder wordt.

-Siep Sinnema laat beelden zien van de piramidevlinder (*Amphipyra pyramidea*) en de Schijn-piramidevlinder (*Amphipyra berbera*). De rupsen zijn vrij goed van elkaar te onderscheiden., maar de vlinders niet, omdat deze in de rusthouding uitsluitend hun bovenvleugels laten zien. Op de ondervleugels is het onderscheid wél duidelijk te zien.

-Gerard Bergsma had in juni een Koninginnepage in zijn tuin. Hij laat beelden zien van de werkdag, die de Vlinderwerkgroep op 7 maart 2009 op de Schaopedobbe bij Elsloo heeft gehouden.

5. Pauze.

6. Vlinders van Burkina Faso: een overzicht (door Siep Sinnema).

Siep vertelt aan de hand van prachtige beelden met landschappen , vlinders en andere insecten over de trip naar Burkina Faso in juli 2009 van Hein Boersma, Gerard Bergsma en Siep en Jannie Sinnema. De reis ging vanaf het vliegveld van Brussel via Tripoli (Libië) naar Ouagadougou (de hoofdstad van Burkina Faso). Helaas bleek een aantal koffers niet met de vlucht vanuit Libië meegekomen te zijn. Daarom eerst maar naar het reeds in Ouagadougou geboekte hotel. De koffers zouden pas twee dagen later arriveren. Als noodoplossing gingen ze met de landrover de noordelijke omgeving van Ouagadougou (richting Yako) verkennen. Dat bleek niet verkeerd te zijn, want een eindje buiten de stad zag het er aan weerszijden van de weg behoorlijk leuk uit. Savanne met een variatie aan bomen en bloeiende struiken. Vlinders en andere insecten waren er (zeker de eerste dag) genoeg. Dit hebben ze 2 dagen volgehouden en daarna was er al een aardig soortenlijstje opgebouwd en een behoorlijk aantal foto's gemaakt. Gelukkig konden ze hun koffers op de tweede dag 's avonds laat op het vliegveld ophalen. Alles was nog intact. De volgende dag kon de rit naar de tweede bestemming, de stad Bobo-Dioulasso, worden gemaakt. Buiten de hoofdstad begon het echte Afrika. Overal was de armoede te bespeuren en reed je langs dorpjes met eenvoudige hutjes. Halverwege de reis in de buurt van een rivier gestopt, omdat Hein Boersma (de excursieleider) daar een mooie plek wist bij enkele grote baobab bomen. Het was er inderdaad prachtig met veel vlinders, libellen en andere insecten. Na een vermoeiende reis (circa 250 kilometer) arriveerden ze in Bobo-Dioulasso en werden daar ingekwartierd in hotel Teria. De dagen daarna werden ritten gemaakt naar Forêt de Kou (een restant van een oud bos met enorme bomen) en Forêt de Bala. In het laatste (moerassige) gebied zaten grote groepen vlinders op de grond bij elkaar. Een prachtig gezicht. Ook waren er mooie vogels. De temperatuur bedroeg overdag 37 graden Celsius; dat was dus afzien. Ook het Forêt

de Maro werd met een bezoek vereerd. In het Forêt de Kou werd genachtvlinderd met lampen op accu's. De opbrengst viel (met dit weinige licht) niet tegen. Er zaten enkele mooie pijlstaarten bij. De volgende etappe ging naar Banfora, een stadje in het zuiden van Burkina Faso. In de buurt van Banfora liggen mooie watervallen (cascades) die natuurlijk met een bezoek werden vereerd. Vervolgens in de buurt van Banfora tochtjes gemaakt naar het Forêt de Boulon, het Forêt de Koflandé en de Aiguilles de Sindu (oude rotsformaties waar het 39 graden Celsius was). Ook ten zuiden van Banfora genachtvlinderd. Vervolgens weer teruggereden naar Bobo-Dioulasso en nogmaals het vlinderrijke Forêt de Bala bezocht. Daar ontmoetten ze Nederlanders in een grote truck die een rondreis door Afrika maakten. Zij bezaten een aggregaat waar ze gebruik van mochten maken. Tijdens 2 opvolgende nachtvindersessies werden er mooie nachtvlindervangsten gedaan. De laatste tocht ging weer naar het Forêt de Maro bij de rivier 'Le grand Balé'. Er waren daar ook enkele idyllische meertjes waar het krioelde van de vlinders. De volgende dag vond de terugreis naar Ouagadougou plaats en werd diezelfde avond via Tripoli naar Nederland teruggevlogen. Al met al was het een enerverende trip naar een onbekend maar boeiend land.

7. Presentatie over trekvlinders (door Gerrit Tuinstra).

Gerrit geeft een powerpointpresentatie over een aantal van deze bijzondere vlinders, die grote afstanden afleggen om zich tijdelijk in noordelijker of westelijker streken te vestigen. Waarom ze dit gedrag vertonen, is nog steeds niet bekend. Vijftig jaar geleden begon Barend Lempke in Nederland het eerste onderzoek naar trekvlinders (migranten). Dit heeft geresulteerd in 'Trekvlinderregistratie Nederland'. Van de ongeveer 2400 vlindersoorten die in Nederland voorkomen, zijn er van zo'n 100 soorten bekend dat ze trekken. Zowel dagvlinders als nachtvlinders vertonen trekgedrag. Eind april komen de eerste vlinders uit Afrika en Zuid- en Oost-Europa in Nederland aan. Hier zoeken ze een partner en krijgen nakomelingen, die vanaf september terugvliegen naar hun oorspronkelijke gebieden. De prestaties van de diertjes grenzen aan het ongelooflijke. Zo vliegt de Atalanta (net als de Distelvlinder) met veertig kilometer per uur van Noord-Afrika naar bestemmingen over heel Europa tot aan IJsland en Groenland toe. Het Koolmotje (*Plutella xylostella*), een zeer klein trekvlindertje (micro), vliegt van Zuid-Europa noordwaarts tot in Scandinavië. Er zijn ook enkele soorten die van oost naar west vliegen, bijvoorbeeld het Blauw weeskind (*Catocala fraxini*) en de Wolfsmelkpijlstaart (*Hyles euphorbiae*). Trekvlinders volgen drie belangrijke routes, die deels overeenkomen met die van trekvogels. Vanuit Midden- en Noord-Afrika (Marokko) via Gibraltar door Spanje en langs de Franse kust richting Engeland, Nederland en door naar Scandinavië. De tweede route loopt van Tunesië over Sicilië en de Italiaanse laars langs beide zijden van de Alpen richting Zwitserland, Duitsland, Denemarken en naar Scandinavië. De derde route loopt van Turkije via de Bosporus naar de Balkan, met vertakkingen naar Finland en Zuid-Zweden. Trekvlinders trekken niet in formaties, zoals bij vogels

gebruikelijk is. Ze vliegen veelal als individualist en soms in groepen, zoals Koolwitjes, Distelvlinders en Monarchvlinders (in Noord-Amerika). Vaak vliegen ze op een hoogte van enkele meters boven de grond, maar er zijn ook zwermen vlinders op 2 kilometer hoogte waargenomen. Zij maken gebruik van straalwinden, die soms ook woestijnzand met zich meevoeren. Er zijn nog veel raadsels rond de vlindertrek, maar dat is tevens een mooie uitdaging voor meer onderzoek.

In het afgelopen jaar was er weer een grote trek van Distelvlinders in noordwaartse richting. Ook in Nederland was dit in het voorjaar en tijdens de zomer door hun grote aanwezigheid duidelijk te merken. Als extra toetje werden door de massaliteit diverse aberraties van Distelvlinders gezien. Onder andere door Wieb van der Heide, Regina Ynsen (in Duitsland), Johan Meijer (in Ravenswoud) en Bertus van de Velde (in de vlindertuin van Paterswolde). Gerrit heeft een artikel over aberraties van vlinders geschreven, met name over aberraties van de Distelvlinder en de Kleine vos. Dit artikel staat in de Flinterwille van oktober 2009.

8. Vertoning van een film van de Vlinderstichting.

Er is helaas geen tijd meer om de film 'Vlinders op de Heide' van de Vlinderstichting te zien. Die bewaren we dus voor een volgende keer.

9. Rondvraag.

Er zijn geen vragen of opmerkingen.

10. Sluiting.

Siep Sinnema sluit de bijeenkomst en wenst iedereen een goede reis naar huis.

Excursies 2010

Zaterdag 22 mei: Excursie Tjongervallei, middag- en avondexcursie.

Middagexcursie: aanvang: 14.00 uur.

Verzamelaarsplaats: De sluis in de Tjonger, op de plek waar de Alberdalaan de Tjonger passeert. De Alberdalaan is de weg tussen de natuurgebieden Diaconieveen en Dellebuursterheide/Catspoele, gelegen ten zuiden van de Tjonger. Amersfoortcoördinaten van de verzamelaarsplaats: 206.3-554.2.

Aan beide zijden van de Tjonger, alsmede aan beide zijden van de brug die hier over de Tjonger ligt, liggen diverse gebieden van Staatsbosbeheer die we kunnen bezoeken. Het gaat om verschillende soorten gebieden met heide-, grasland- en opgaande vegetaties. In de gebieden liggen een aantal oude meanders van de nu gekanaliseerde Tjonger. Bij de Prikkedam, bij de oostelijker liggende brug over de Tjonger, ligt een heideterrein waar we mogelijk het groentje aan kunnen treffen.

Avondexcursie.'s Avonds (zelfde locatie) gaan we op diverse plekken lichten en misschien zijn er mogelijkheden om te smeren. Geschikte locaties om te gaan staan

met de lamp kunnen we overdag zoeken. We moeten we hierbij rekening houden met de in het gebied voorkomende dassen. In de omgeving is geen stroom voorhanden. Aggregaten en op accu's werkende lichtvallen zijn hier dus noodzakelijk.

Contactpersoon: Gerrit Tuinstra. Tel. 0512-518246 of (in het veld) mobiel 06-13684171.

Zaterdag 12 juni 2010: dag- en nachtvlinderexcursie in het Drents-Friese Wold bij Appelscha, met name de terreinen 'Kraaiheidepollen', 'Hildenberg' en 'Groote Veen'. Aanvang: 14.00 uur.

Plaats van samenkomst: Bezoekerscentrum Drents-Friese Wold aan de weg van Drachten richting Emmen (N381) ter hoogte van het kruispunt bij Appelscha. Komt u vanuit de richting Drachten, dan rijdt u tot aan de stoplichten op het kruispunt (ter hoogte van Appelscha) en sorteert u rechts voor om in westelijke richting af te slaan richting Elsloo (NB: dus niet linksaf naar Appelscha!). Meteen nadat u rechtsaf bent geslagen, ziet u direct aan uw linkerhand het bezoekerscentrum liggen. U neemt de tweede afslag naar links en rijdt dan recht op het bezoekerscentrum af. Er is ruim voldoende parkeergelegenheid. In het bezoekerscentrum kunt u ook eten en drinken bestellen, want er is een klein restaurantje in gevestigd. Wanneer u eerder komt dan 14.00 uur kunt u ook het bezoekerscentrum van binnen bekijken. Er is van alles te zien en te koop (boeken en natuurspullen).

Het Drents-Friese Wold is een Nationaal Park van grote allure en behoeft eigenlijk geen betoog. Het wordt beheerd door Staatsbosbeheer. De kern van het park bestaat uit een uitgebreid stuifzandgebied (het Aekingerzand) gelegen aan de grens met Drenthe. Het Park omvat voedselarme bossen, stuifzanden, natte en droge heide, beken, vennen en schrale graslanden. Kortom een gevarieerd en dynamisch landschap.

Het is de bedoeling, dat we aan een drietal terreinen in het Drents-Friese Wold (***Kraaiheidepollen met vennetje, Hildenberg en Groote Veen***) grote aandacht zullen besteden. Aangezien ze op enige afstand van elkaar liggen verwijderd, zullen we op de parkeerplaats van het Bezoekerscentrum het plan de campagne bespreken (bijvoorbeeld welk van de genoemde terreinen als eerste bezocht zal worden) en daarna naar een bepaalde parkeergelegenheid rijden om vandaar uit met de middagexcursie te beginnen.

's Avonds gaan we naar het beroemde vennetje en de *Kraaiheidepollen* aan de overkant (oostkant) van de N381 (en wellicht ook naar *Hildenberg* en *Groote Veen*) op jacht naar schemeringvlinders. Daarna zullen we in alle drie terreinen lichten en smeren. Nergens is stroom voorhanden. Aggregaten en op accu's werkende lichtvallen zijn hier dus noodzakelijk.

Contactpersoon: Gerard Bergsma. Tel. 0516-432414 of mobiel 06-10339230 (vanaf 12.00 uur op de dag zelf).

Nationale Nachtvlinger Nacht 2010: vrijdag 9 juli Siep Sinnema

Dit jaar is op vrijdag 9 juli de datum van de Nationale Nachtvlinger Nacht vastgesteld. Na een aantal jaren, waarin de nachtvlindernacht in de herfst werd gehouden zijn we verheugd dat dit evenement nu in de zomer plaatsvindt. Het aantal soorten nachtvlinders dat begin juli kan worden waargenomen is veel groter en ook het aantal vlinders op het laken is bij goede weersomstandigheden groter dan je kunt verwachten rond eind augustus. Voor het publiek is het waarnemen van een aantal soorten pijlstaarten erg aantrekkelijk. Een nadeel is natuurlijk, dat het in juli veel later donker wordt. Uiteraard zullen er in Friesland weer veel locaties zijn met opstellingen om zowel nachtvlinders als publiek te lokken. Een aantal locaties is al bekend. Zo zullen Siep en Jannie Sinnema hun opstelling weer plaatsen in de Kruidhof te Buitenpost en staat Gerard Bergsma bij Staatsbosbeheer in Appelscha. In de komende maanden wordt duidelijk wat verder de precieze locaties zullen zijn. We zullen ervoor zorgen dat alle locaties tijdig op onze internetsite worden vermeld.

Determinatiedag op 16 januari 2010 in Hemrik. Jannie Sinnema

Wederom was het een gezellig samenzijn in Hemrik om diverse vlinders op naam te brengen. In de voorkamer werd een schilderij weer verwijderd, zodat de vlinders groot op de witte muur konden worden geprojecteerd met behulp van een beamer. Bij het bekijken van de digitale foto's op de laptop werd herhaaldelijk de internetsite met nachtvlinders van onze vlinderwerkgroep en die van de microvlinders geraadpleegd. In de achterkamer zaten Joop Kuchlein en Leo Bot met een binoculair en een laptop de meegenomen microvlinders van Andy, Gerrit en Gerard te determineren.

Allereerst werden de foto's van Kees Smit doorgenomen. Opmerkelijk waren de foto's van de Grote Berberisspanner (*Hydria cervinalis*); deze toch wel zeldzame spanner had hij totaal 4x in zijn val gevangen: 11 en 23 april, 1 en 5 augustus 2009 in Dokkum.

Hydria cervinalis
(foto: K.D.Smit)

Soms was er veel discussie over de determinatie, ook omdat op een foto wel eens belangrijke kenmerken (zoals de achtervleugel) niet goed te zien waren. Juist door deze discussies leer je veel van elkaar en leer je goed te letten op bijzondere kenmerken. Gerrit Tuinstra gaf aan dat op de webpagina met nachtvlinders de diverse op elkaar gelijkende soorten naast elkaar worden gezet zodat verschillende kenmerken goed te zien zijn. Vervolgens werden de foto's van Hessel Hoornveld jr. geprojecteerd. Ook hier kwam een bijzondere waarneming naar voren: de Gentiaanlangsprietmot (*Nemophora vioellus*). Hessel had dit langsprietmotje gefotografeerd op de heide bij Zandhuizen, waar ook Klokjesgentianen (*Gentiana pneumonanthe*) groeien.

's Middags kwamen ook Tymo Muus en Henk Hunneman helpen bij het determineren. De digitale foto's van Abel en Francisca Jagersma waren toen aan de beurt. Tussen de verschillende opnames zat een foto van de zeldzame Griuze Larixbladroller (*Zeiraphera griseana*) uit Gaasterland. Ook nu werd de opmerking gemaakt dat je bij het fotograferen van een vlinder ook de zijkant mee moet nemen. Kon een vlinder niet met zekerheid op naam worden gebracht dan werd alleen het genus opgeschreven. Willem de Jong bekeek ondertussen de verschillende boeken die voor determinaties werden gebruikt.

Hierbij danken we nog voor de hulp van Roelien, Christien en Francisca bij het uitdelen tussen de middag van soep en broodjes en bij het geregeld afwassen op deze dag. Met 15 personen in huis was het weer een geslaagde determinatiedag.

Slaapplaatsen van oranjetipjes John Boosman

Elk jaar tel ik dagelijks het aantal vlinders in mijn tuin in Earnewâld en van de gemakkelijk aan geslacht te onderscheiden vlinders als het oranjetipje heb ik tevens bijgehouden hoeveel mannetjes en vrouwtjes er vliegen.

In 2009 vlogen er tussen 6 april en 28 mei maar liefst 156 mannetjes en 31 vrouwtjes. In het algemeen zie ik veel meer mannetjes dan vrouwtjes vliegen.

Daarbij vroeg ik me af hoe en waar het oranjetipje de nacht doorbrengt.

Eigenlijk was dat niet zo moeilijk te zien, want als ik 's morgens vroeg, als de dauw nog op het veld lag, de tuin in ging, zag ik de vlinders goed gecamoufleerd met hun vleugels dicht gevouwen nog op de bloemen van hun waardplanten zitten, op pinksterbloem, look-zonder-look en een enkele op judaspenning. Als de pinksterbloemen uitgebloeid waren, eind mei, zaten er geen vlinders meer op. De laatste vlinders zaten nog wel op de schaarse bloemen van look-zonder-look, die ongeveer dezelfde bloeitijd hebben.

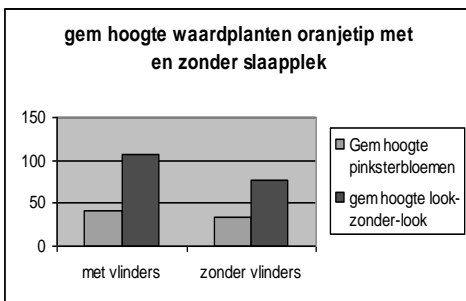
Van de planten waar de vlinders op zaten heb ik de hoogte opgemeten en het aantal bloemen geteld en dit vergeleken met de naastgelegen pinksterbloemen en look-zonder-look planten zonder vlinders (zie fig 1 en 2). Het bleek dat de vlinders niet alleen bij het eieren leggen, maar ook bij het uitkiezen van hun slaapplekken, de voorkeur gaven aan de hoogste planten met de meeste bloemen. Dat geldt zowel

voor de pinksterbloem als de look-zonder-look. Maar zonder uitzondering zat het vlindertje altijd op een bloem, zodat het leek alsof ze het verlengde ervan was (zie foto). Voor predatoren vallen ze zo minder op denk ik.

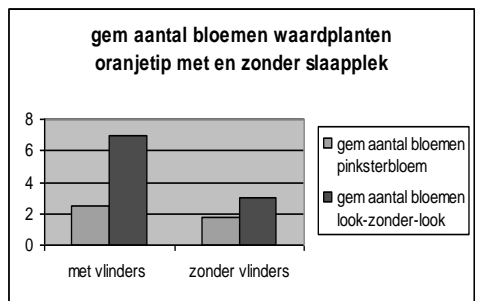

Slaapplek oranjetipje op look-zonder-look met oranje eitje aan het bloemsteeltje
(foto: J.Boosman)

Deze kruisbloemigen stonden wel meestal in de luwte van de tuin en het viel op dat de vlinders vaak in groepjes, van soms wel zeven exemplaren, op verschillende waardplanten bij elkaar gingen zitten.

figuur 1

figuur 2

20 jaar Aardbeivlinders tellen in het Wijnjeterper Schar. Siep en Jannie Sinnema

Inleiding.

Op 31 maart 1990 hebben we met Kars Veling een algemene monitoringsroute uitgezet in het Wijnjeterper Schar, vooral ten behoeve van de Aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*), de Bruine Vuurvlinder (*Lycaena tityrus*), het Gentiaanblauwtje (*Phengaris alcon*) en het Heideblauwtje (*Plebejus argus*). De route bestond eerst uit 15 secties van 50 m. lang; bij mooi weer (juiste temperatuur en windkracht) worden de dagvlinders geteld in een strook van 5 m. breed. De resultaten van deze tellingen kunnen door de standaardmethode van jaar tot jaar en van plaats tot plaats te vergelijken zijn (Landelijk Meetnet Vlinders). Tevens noteerden we de verschillende dagvlinders die tussen de secties in en op andere plaatsen in het Wijnjeterper Schar werden waargenomen. In 2005 is gestopt met de algemene route en is overgegaan naar een soortgerichte route voor de Aardbeivlinder. Hierbij zijn 3 secties komen te vervallen en er kwamen 4 nieuwe secties bij in nieuw ontwikkeld gebied.

Het Wijnjeterper Schar.

Het Wijnjeterper Schar is een natuurreservaat in de gemeente Opsterland en is eigendom van Staatsbosbeheer (Amersfoort-coördinaten 206,207 – 564,563). Dit terrein ligt in het stroomdal van het Koningsdiep of Boorne, ook ter plaatse bekend als Ald Djip (zie fig. 1). Het reservaat bestaat uit verschillende blauwgraslandjes met o.a. breedbladige orchis (*Dactylorhiza majalis*) (B,C,D,E), droge en vochtige

figuur 1 Wijnjeterper Schar

heiden met o.a. kleine zonnedaauw (*Drosera intermedia*), bos en bosranden; in totaal meer dan 100 ha. Het Wijnjeterper Schar heeft vooral veel botanische waarde door het voorkomen van zeer zeldzame planten en door de grote variatie aan biotopen in een klein gebied. Eind tachtiger jaren zijn er verschillende percelen heide afgeplagd. Sindsdien worden deze begraasd door enkele Drentse heideschappen. In 1993 is in een graslandje bij de rivier afgegraven (F) en een oude meander van het Koningsdiep hersteld. In 1999 is het gebied naast het wandelpad langs de Nije Heawei geplagd (A), waarna zich een schraal grasland met vochtige heide ontwikkelde. De schrale graslanden worden jaarlijks gemaaid, afhankelijk van de bloeiende planten in augustus of september en het maaisel wordt afgevoerd. In 2004 kon een boer, die zijn agrarisch bedrijf midden in de natuur van het Wijnjeterper Schar had, worden uitgekocht, zodat de natuurontwikkeling in het gebied kon doorgaan. In het najaar van 2006 is begonnen met het afplaggen van nieuw aangekochte landbouwpercelen en het verhogen van het grondwaterpeil.

Aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*) in Wijnjeterper Schar
(foto: S.G.Sinnema)

Biologie Aardbeivlinder.

Aardbeivlinders zijn kleine donkerbruine vlinders met witte vlekjes die behoren tot de familie van de Dikkopjes (*Hesperiidae*). Deze zeldzame standvlinder vliegt in één generatie van eind april tot eind juni. De rups leeft vooral op tormentil (*Potentilla erecta*) en in de duinen is de waardplant ook dauwbraam (*Rubus caesius*). In het Wijnjeterper Schar hebben we de vlinders in mei eitjes zien afzetten op tormentil. De overwintering vindt plaats als pop in de strooisellaag. In

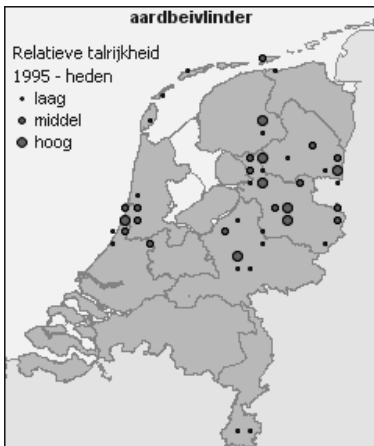
het voorjaar gebruikt de vlinder allerlei bloemen als nectarbron: in het Schar zijn dat vooral diverse gele composieten, tormentil, spaanse ruiter (*Cirsium dissectum*) en de kleine valeriana (*Valeriana dioica*).

Verspreiding.

De Aardbeivlinder leeft zowel in droge als vochtige schrale graslanden, heiden en in de duinen. Vanaf de jaren zestig gaat de Aardbeivlinder in Nederland achteruit (Rossenaar, 1999). In de Rode lijst valt de Aardbeivlinder in de categorie "bedreigd". Buiten Friesland komen goede populaties voor in het Bargerveen (ZO Drenthe), op de Hoge Veluwe, in de Wieden (NO Overijssel) en in de Amsterdamse Waterleidingduinen (bron vlindernet.nl). In de negentiger jaren waren er nog 3 populaties in zuidoost Friesland en was de soort ook bekend van drie Waddeneilanden (Vlinderwerkgroep Friesland & De Vlinderstichting, 2000). Momenteel is alleen op Schiermonnikoog en op het vaste land in Friesland alleen de populatie in het Wijnjeterper Schar over. De laatste Aardbeivlinders zijn op de Delleboersterheide in 1998 (5 ex. door Karin Uilhoorn) en in het Easterskar in 1997 (3 ex. door Kees Hermsen) waargenomen. Ieder jaar wordt in deze gebieden gericht gezocht naar deze soort (bron: Sietske Rintjema, afdeling Natuurkwaliteit It Fryske Gea).

De Aardbeivlinder wordt als een honkvaste soort beschouwd, maar soms komen er meldingen binnen van vlinders net buiten een bekende vindplaats. In het Alpherveld (203-562), een gebiedje met kleine heideveldjes en schrale graslandjes grenzend aan het Koningsdiep, enkele kilometers gelegen van het Wijnjeterper Schar, is in 1996 een Aardbeivlinder waargenomen (Tuinstra, 1996).

In het Wijnjeterper Schar kwamen de Aardbeivlinders eerst vooral voor in vak B,C, D en F (zie fig. 1); in een goed jaar zag men de vlinders soms ook vliegen over de heide naast de graslandjes. Na 2000 kunnen de meeste vlinders waargenomen worden in vak A,B, E en F.

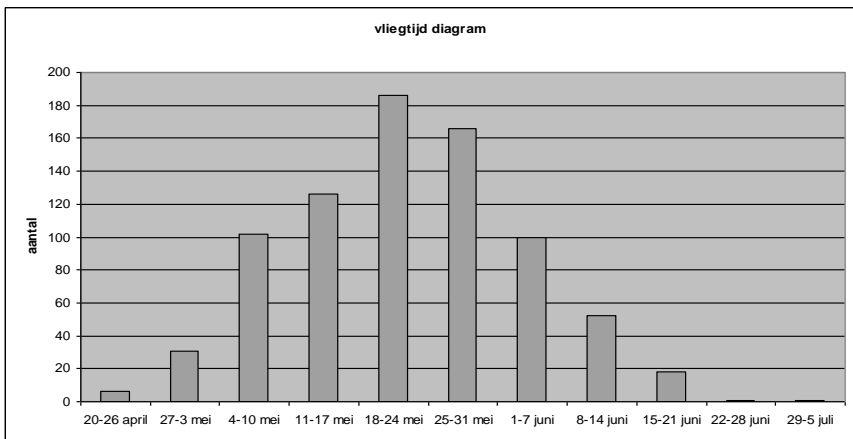
Verspreidingskaart Aardbeivlinder op vlindernet.nl (laatste wijziging 24-9-2008)

Leefgebied en beheer.

De Aardbeivlinders stellen verschillende eisen aan hun leefgebied. Natuurlijk moet de waardplant tormentil voldoende en bereikbaar zijn, dus in een lage vegetatie groeien. Daarnaast moet op het juiste moment het grasland worden gemaaid; dus niet als de eitjes en rupsen nog hoog in de vegetatie zitten. Eind augustus of begin september is dan een juiste tijd om te maaien en het maaisel af te voeren. Ook is het belangrijk dat tijdens de vliegperiode van de vlinder er voldoende nectarplanten in het vlieggebied aanwezig zijn. De Aardbeivlinder houdt ook van beschutting: ze vliegen langs bosranden en struwelen en zoeken de door zon opgewarmde plaatsen op. In het Wijnjeterper Schar worden de meeste vliegplaatsen van de Aardbeivlinder wel omzoomd door smalle boomwallen en struwelen. Echter enkele jaren geleden is er flink gesnoeid bij een boomwal met elzen en enkele struwelen met wilg grenzend aan een vliegterrein en werden weinig vlinders geteld in vak B en E (zie fig. 1).

Vliegtijden Aardbeivlinders.

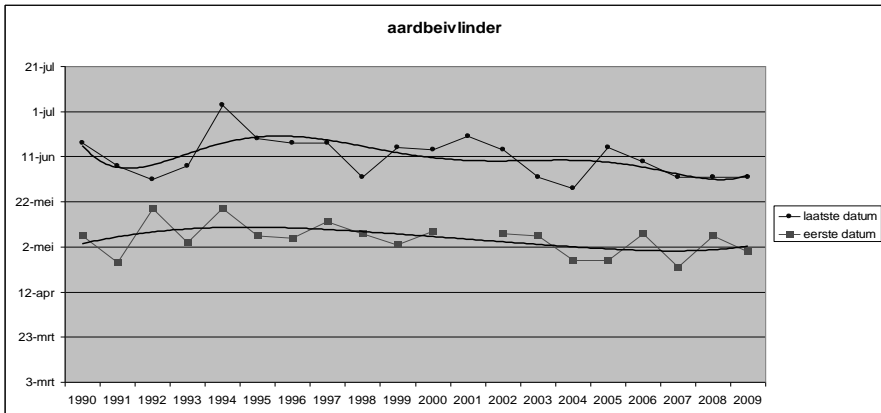
Voor soortgerichte routes wordt ieder voorjaar een voorspelling gedaan wanneer de top van de vliegtijd begint met gebruik van de weersverwachting van Meteo Consult. Deze voorspelling wordt dan door de Vlinderstichting doorgegeven aan de persoon die de soortgerichte monitoringsroute loopt. Voor de Aardbeivlinder zijn de uiterste vliegdata 4 april en 23 augustus met een top in het vliegtijddiagram in half mei (Bos e.a., 2006). In het Wijnjeterper Schar was de uiterste eerste vliegdatum op 23 april in 2007.

figuur 2

De uiterste laatste vliegdatum was op 4 juli 1994. In figuur 2 zijn de data van alle waargenomen Aardbeivlinders in het Schar in 20 jaar per 7 dagen bij elkaar

gevoegd. De top van de vliegtijd van de Aardbeivlinder over 20 jaar ligt in het Wijnjeterper Schar rond 20 mei. Men kan in figuur 3 zien dat de duur van de vliegtijd elk jaar ongeveer gelijk blijft en dat deze ruim vier weken duurt. Met andere woorden: met een koud voorjaar begint de vlinder later te vliegen, maar vliegt dan ook langer door tot soms wel juli.

figuur 3

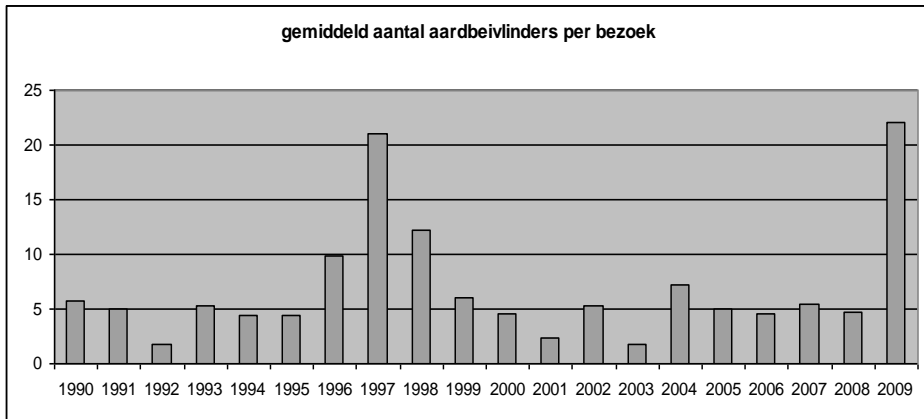
Aantallen Aardbeivlinders.

Twintig jaar lang zijn elke week Aardbeivlinders geteld in en buiten de monitoringsroute, als de weersomstandigheden tenminste voldeden aan de voorwaarden van het project Landelijk Meetnet Vlinders. Helaas in 2001 kon de route niet in april en mei worden gelopen, omdat het terrein was afgesloten door Staatsbosbeheer in verband met de MKZ (Mond- en klauwzeer epidemie).

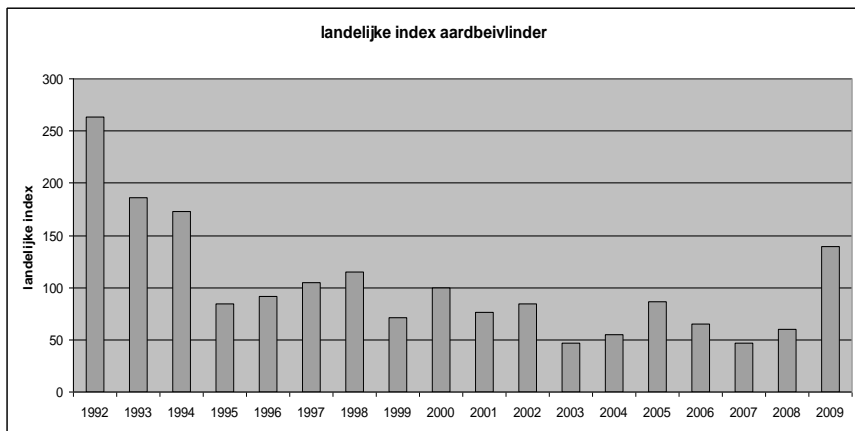
In figuur 4 staan het totaal aantal waargenomen Aardbeivlinders gedeeld door het aantal keren dat de route is gelopen en er een Aardbeivlinder is gezien per jaar in het Wijnjeterper Schar .

In figuur 5 staat de index per jaar van het totaal aantal Aardbeivlinders, die zijn waargenomen in algemene en soortgerichte monitoringsroutes in Nederland, berekend door het Centraal Bureau voor de Statistiek in opdracht van de Vlinderstichting voor het Landelijk Meetnet Vlinders (laatste update met 2009 geleverd door Chris van Swaay). Hierin zijn dus geen losse waarnemingen van de Aardbeivlinder verwerkt die zijn doorgegeven aan de Vlinderstichting. Indexen zijn een maat voor de verandering van een soort van jaar tot jaar. Bij de berekening wordt rekening gehouden met verdeling van de routes over landschappen en begroeiingstypen en de verdeling van de vlinders over deze eenheden. Het jaar 2000 wordt als basisjaar gebruikt en de index van dat jaar op 100 gesteld (Van Swaay, C.A.M. e.a., 2009).

Het aantal algemene en soortgerichte monitoringsroutes met Aardbeivlinders is van 1990 tot 2009 toegenomen van 8 tot 37; het totaal aantal getelde Aardbeivlinders in deze routes van 66 naar 1190 exemplaren (Van Swaay, C., 1994 en Van Swaay, C.A.M. pers.med. 2010). Het aantal soortgerichte routes in Nederland voor de Aardbeivlinder is nu 10.

figuur 4

figuur 5

Conclusies.

Het aantal Aardbeivlinders in het Wijnjeterper Schar wisselt sterk in aantal. Natuurlijk komt dit mede door het verschil in weersomstandigheden in het voorjaar. Uit figuur 4 en uit figuur 5 met de landelijke index valt op dat er in verhouding in 1997 meer vlinders en in 2003 minder vlinders in het Wijnjeterper Schar zijn waargenomen. In het jaarverslag van monitoring dagvlinders van 1997 (Swaay & Ketelaar, 1998) wordt het indexcijfer nog anders berekend, het basisjaar is dan 1990. Bij deze berekening komt 1997 landelijk wel naar voren als een goed jaar voor de Aardbeivlinder. We hebben getracht een verband te vinden tussen het aantal waargenomen Aardbeivlinders in het Wijnjeterper Schar en de gemiddelde temperatuur tijdens de groeiperiode van de rups. Dit onderzoek laat geen relatie zien tussen de genoemde aantallen en de gemiddelde temperatuur. Hetzelfde geldt voor de gemiddelde temperatuur in de voorafgaande winter. Overigens zijn de aantallen getelde Aardbeivlinders in de route in het Wijnjeterper Schar steeds erg klein, zodat moeilijk conclusies zijn te trekken. Dit geldt ook voor de onzekere resultaten uit het Landelijk Meetnet Vlinders (Bos e.a. 2006).

Toekomst.

De grootste bedreiging voor de Aardbeivlinder is verruiging, vermessing en verdroging van het leefgebied en isolatie van kleine populaties. Het maaien van de graslandjes door Staatsbosbeheer vindt op de juiste tijd plaats. Ook wordt het waterpeil in het terrein omhoog gebracht. Door afplaggen en maaien is er meer geschikt terrein voor de Aardbeivlinder gecreëerd en kan de vlinder zich uitbreiden. Daarnaast is er meer landbouwgebied rond het Wijnjeterper Schar aangekocht. Begin 2010 is er een verzoek bij de gemeente Opsterland ingediend om het bestemmingsplan te wijzigen zodat een landbouwgebied grenzend aan het Wijnjeterper Schar kan worden ingericht als natuurgebied. De veranderingen houden onder meer in dat een oude beekloop, zoals die tot circa 1965 nog bestond, in het veld weer wordt opgezocht en uitgegraven. Bovendien worden de hoger gelegen randen in het gebied afgeplagd. Ook zullen er langs de beek bomen worden aangeplant (Meijer, 2007). Met deze plannen moet het mogelijk zijn dat de populatie van de Aardbeivlinder in het Wijnjeterper Schar zich kan handhaven en zich misschien wel kan uitbreiden. Het jaar 2009 was een topjaar voor de Aardbeivlinder met in totaal 132 getelde vlinders in het Wijnjeterper Schar en hopelijk is daarmee de trend gezet voor de komende jaren.

Literatuur

Bos, F, M.Bosveld, D.Groenendijk, C.van Swaay, I.Wynhoff, De Vlinderstichting, 2006. De dagvlinders van Nederland, verspreiding en bescherming (Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea.) Nederlandse Fauna deel 7. Leiden, NNM Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS Nederland.

Meijer, J. 2007 (bijgewerkt 2-9-2009). Van Knip naar Verbinding, Inrichtingsvoorstellen eerste module landinrichting Koningsdiep bij de Poasen. Dienst Landelijk Gebied Fryslân, Leeuwarden.

Rossenaar, A-J., 1999. Hoe gaat het met de vlinders van de Friese moerassen? *Twirre* 10 (1): 21-24.

Tuinstra, G., 1996. De Aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*) en de Bruine vuurvlieder (*Heodes tityres*) in Zuidoost-Friesland; De Vlinderstichting, Wageningen.

Van Swaay, C., 1994. Het dagvlindermonitoringproject, verslag voor de waarnemers 1990-1992. De Vlinderstichting, Wageningen, CBS Voorburg.

Van Swaay, C.A.M. & Ketelaar, R. 1998. Monitoring dagvlinders en libellen. Verslag voor de waarnemers 1997. De Vlinderstichting, Wageningen, rapportnr. VS 98.01.

Van Swaay, C.A.M., Groenendijk, D. & Plate, C.L. 2009. Vlinders en Libellen geteld. Jaarverslag 2008. Rapport VS2009.007; De Vlinderstichting, Wageningen.

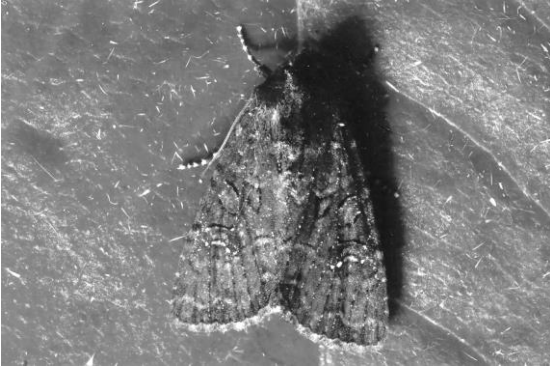
Vlinderwerkgroep Friesland & De Vlinderstichting, 2000. Dagvlinders in Fryslân. Friese Pers Boekerij, Leeuwarden, KNNV, Utrecht.

Aardbeivlinders (*Pyrgus malvae*) in copula, Wijnjeterper Schar
(foto: S.G.Sinnema)

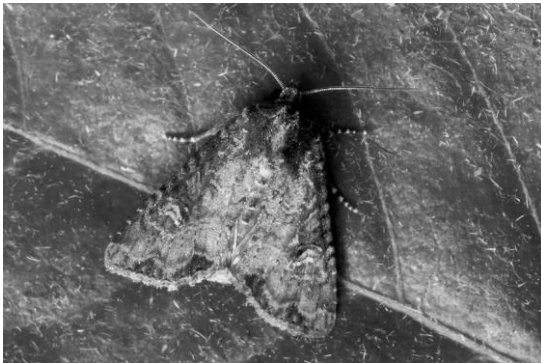
Het laatste nieuws uit St.Nicolaasga Andy Saunders

Mesapamea secalella (vroeger *Mesapamea didyma*), weidehalmuiltje. Sinds 2000 heb ik alle *Mesapamea*'s die ik ving met de lichtval op de naam 'secalis' gebacht. Maar vorig jaar op 9 juli ving ik twee wat kleinere vlinders met een koperrode glans. Is het mogelijk dat deze vlinders *secalella*'s zijn en niet *secalis*, vroeg ik me af. Dus had ik de vlinders in een potje bewaard en ze tijdens de N.E.V. sectie Ter Haar bijeenkomst aan Rob de Vos gegeven.

M. secalella (det R de Vos)
(foto: A. Saunders)

Een week later door een e-mail van Rob, kreeg ik het nieuws dat beide vlinders inderdaad *Mesapamea secalella* waren. Zo is er weer een nieuwe macro-soort voor St.Nicolaasga bij gekomen.

De tweede *M.secalella*. (det R de Vos)
(foto: A. Saunders)

Agriopsis leucophaearia, kleine voorjaarsspinner. Op 25 februari 2010, na een lange periode slecht winter weer, was ik eindelijk weer het bos in vlinders om vlinders te zoeken. Ik kon niet meer wachten, ik moest het bos in, maar verwachtte niets. Langs het fietspad op de boomstammen van de

eik vond ik 126 mannetje's van de soort *Agriopsis leucophaearia*. Normaal vang ik 20 tot 30 vlinders gedurende het hele voorjaar. De vlinders waren allemaal op de zelfde tijd massaal uit de pop gekomen en op de boomstammen geklommen.

*Agriopsis
leucophaearia*
(foto: A. Saunders)

Interessante waarnemingen van kleine vlinders Gerrit Tuinstra

In dit artikel beschrijving ik in het kort de vangsten van verschillende soorten kleine vlinders, die ik in hoofdzaak in 2009 gedaan heb. Een aantal van de genoemde soorten zijn nog niet eerder in Friesland en/of het noorden van Nederland waargenomen.

Er is een toenemende belangstelling voor kleine vlinders. Dit heeft ongetwijfeld te maken met de eenvoudige manier van communicatie via het internet, waarbij met een druk op de knop (digitale) foto's van vlinders verstuurd kunnen worden naar kenners, ter determinatie. Daarbij moet wel in het achterhoofd gehouden worden dat bepaalde soorten, in het bijzonder bij de kleine vlinders (microlepidoptera), vanaf een foto zeer moeilijk of niet gedetermineerd kunnen worden, vanwege grote gelijkenissen met andere soorten. Denk daarbij bijvoorbeeld aan soorten uit het genus *Coleophora* (kokermotjes), die onderling sterk op elkaar lijken. Sommige soorten kunnen alleen aan de hand van bestudering van het genitaalapparaat van elkaar worden onderscheiden! Maar ook de herkenning van de – over het algemeen wat gemakkelijker herkenbare – Tortricidae (bladrollers) is soms nog behoorlijk lastig.

Op internet bestaan sinds niet al te lange tijd twee zeer interessante websites met allerlei informatie over de kleine vlinders in Nederland. Het gaat om www.kleinevlinders.nl en www.microlepidoptera.nl. Op deze websites is allerlei informatie te vinden over de ongeveer 1400 waargenomen soorten. Van de meeste soorten worden afbeeldingen getoond en wordt verspreidingsinformatie uit de bestanden van de Stichting Tinea en de Werkgroep Vlinderfaunistiek weergegeven. Daarnaast wordt er ingegaan op de herkenning van soorten, o.a. middels een determinatietabel, die zowel op familie- als soortniveau is. Deze tabel is onlangs ook in boekvorm verschenen (Identification Keys to the Microlepidoptera of The Netherlands, Joop H. Kuchlein en Leo E.J. Bot, 2010).

De toenemende belangstelling voor kleine vlinders heeft ook geleid tot het opstellen van lijsten van Nederlandse namen. Helaas is dit vrijwel gelijktijdig door twee verschillende partijen gedaan, onafhankelijk van elkaar. En daarmee zijn er inmiddels twee lijsten van Nederlandse namen van kleine vlinders “op de markt”. Wat dat betreft is het beter om “gewoon” de wetenschappelijke namen te gebruiken. Maar ook daar worden door taxonomen nog al eens veranderingen in aangebracht!

Stigmella aceris – nieuw voor Friesland

De vlinders uit het genus *Stigmella* zijn bijzonder klein. De rupsen mineren in bladeren, meestal van struiken en bomen. *S. aceris* is pas vrij recent voor het eerst in Nederland waargenomen, in 2004, in het zuiden van de provincie Limburg. De soort heeft zich daarna in noordelijke richting weten uit te breiden. Volgens de stippenkaart op www.microlepidoptera.nl is de soort inmiddels tot halverwege Nederland waargenomen. Maar de soort komt inmiddels ook al voor in Friesland, getuige de vondst van een aantal mijnen te Drachten. Op 25 oktober 2009 werd één mijn gevonden, op 1 november vond ik er nog eens twee, op dezelfde plaats. Voedselplanten van *S. aceris* zijn spaanse aak (*Acer campestre*) en noorse esdoorn (*Acer platanoides*). De determinatie werd bevestigd door W. Ellis, specialist op het gebied van bladmineerders. Zie hiervoor ook zijn website www.bladmineerders.nl.

Stigmella catharticella.

S. catharticella is in het kustgebied van westelijk Nederland geen zeldzame soort. De vlinder komt daar voor in de duinen, op wegedoorn (*Rhamnus catharticus*). In het binnenland groeit deze struik op veel minder plekken, waarmee het aantal waarnemingen van *S. catharticella* buiten de duinen (vooral in de provincies Overijssel en Gelderland) dan ook behoorlijk laag is. Onlangs is de soort waargenomen op Ameland (mond. med. T. Muus).

Zelf vond ik op 1 november 2009 verschillende mijnen van *S. catharticella* in Drachten, op een enkele wegedoornstruik. De betreffende struik staat op een talud, aan de binnenzijde van een gemeentelijk beplantingselement, op een beschutte plek. Op andere struiken werden geen mijnen gevonden.

Bucculatrix ulmifoliae – nieuw voor Friesland

Een mineerder van een ander geslacht, die nog niet eerder in Friesland waargenomen werd, is *B. ulmifoliae*. Op 3 november werd een aantal mijnen op iep (Ulmus) gevonden, de voedselplant. Ik had al veel iepen bekeken op het voorkomen van mijnen, maar deze soort niet eerder gevonden. Op een plek aan de rand van Drachten staan in een tuin een aantal gecultiveerde iepen met gekrulde bladeren, waarop de mijnen wel werden gevonden.

De *Bucculatrix*-soorten zijn erg klein. De spanwijdte van *B. ulmifoliae* bedraagt 6-7 mm. (www.kleinevlinders.nl). Op www.microlepidoptera.nl wordt beschreven dat tot voor kort uitsluitend *B. albedinella* (die ook op iep voorkomt) uit Nederland bekend is. Na onderzoek is echter gebleken dat het om twee soorten gaat, dus naast *B. albedinella* ook *B. ulmifoliae*, waarbij aangegeven wordt dat deze laatste de meest voorkomende is. Echter de soort is tot op heden alleen bekend uit de provincies Noord- en Zuid-Holland en Zeeland en nu dus ook uit Friesland.

Bucculatrix nigricomella.

Van *B. nigricomella* zijn uit Friesland voor zover bekend uitsluitend de vindplaatsen Terschelling en Beetsterzwaag (29 mei 2008, T. Muus) te vinden, via de eerder genoemde websites. Elders in Nederland is de soort vaker waargenomen. De rupsen van *B. nigricomella* mineren in de bladeren van margriet (*Leucanthemum vulgare*), waarmee de vangst van 30 mei 2009, van twee exemplaren bij Oosterwolde, goed verklaard kan worden. Op de vindplaats is een aantal jaar geleden een zadenmengsel met o.a. margriet ingezaaid. De plant groeit er nog steeds op verschillende plekken. Bij controle bleek ik van deze soort ook een exemplaar gevangen te hebben op 8 juli 2007, langs het spoor bij Heerenveen-zuid.

Aethes rutilana, *Argyresthia abdominalis* en *Argyresthia dilectella*

Dit drietal kleine vlinders werd niet in Friesland maar in Drenthe waargenomen (op 18 en 26 juni). De vlinders werden gezien in het gebied Kamps Heide, tussen Assen en het dorp Balloo. Het voorkomen van de drie soorten in dit gebied is niet vreemd, vanwege het in grote mate voorkomen van de voedselplant: jeneverbes (*Juniperus communis*). Het verspreidingsgebied van de drie soorten ligt in Nederland vooral in de oostelijke helft, wat natuurlijk te maken heeft met het voorkomen van de voedselplant. *A. abdominalis* is uit Friesland niet bekend, beide andere soorten wel, uit het gebied nabij Appelscha, waar jeneverbes groeit.

Het is de moeite waard om te letten op vlinders die gebonden zijn aan jeneverbes. Zeker wat betreft kleine vlinders gaat het om meerdere soorten, die mogelijk ook in tuinen voor kunnen komen, vanwege de aanplant van jeneverbes.

Argyresthia fundella – nieuw voor Friesland

Op 22 mei 2009 ving ik diverse exemplaren van een voor mij onbekende *Argyresthia*-soort. De vlinders werden opgejaagd uit een spar. Na determinatie

bleek het te gaan om *A. fundella*, een soort die nog niet eerder in Friesland waargenomen is, maar die z'n verspreidingsgebied in noordelijke richting uitbreidt (mond. med. J. Kuchlein). Deze kleine vlinder (spanwijdte 8-11 mm.) is vooral bekend van de Veluwe.

Batrachedra pinicolella.

B. pinicolella is een vrij kleine vlinder met lange smalle vleugels. Een exemplaar werd opgejaagd uit een spar, op een plek aan de rand van Oranjewoud. De vlinder wordt verspreid over Nederland waargenomen, vooral op de zandgronden. In het noorden wordt de soort minder gezien. Uit Friesland zijn een beperkt aantal uurhokken bekend waar de vlinder is gezien.

Rhopobota myrtillana – nieuw voor Friesland

In de vorige Flinterwille werd al aandacht besteed aan de excursie van onze werkgroep naar Ontwijk bij Donkerbroek, op 16 mei 2009.

Rhopobota myrtillana
(foto: A.Saunders)

Wat in het excursieverslag niet genoemd werd is de vangst van de bladroller *R. myrtillana*. Verschillende exemplaren werden door diverse excursiegangers gevangen op plekken met blauwe bosbes (*Vaccinium myrtillus*), een van de voedselplanten van deze kleine bladroller. De soort was nog niet eerder in Friesland waargenomen en komt vooral voor op de Veluwe en op een aantal andere plekken in het oosten van Nederland. In *De Kleine Vlinders* (Kuchlein, 1993), wordt uitsluitend blauwe bosbes als voedselplant genoemd. Op www.microlepidoptera.nl wordt ook rode bosbes (*V. vitis-idaea*) genoemd als voedselplant. *R. myrtillana* heeft zich de laatste jaren vooral in Overijssel weten uit te breiden (med. J. Kuchlein).

Dichrorampha obscuratana

Van *D. obscuratana* ving ik op 10 juni twee exemplaren, op een houtwal tussen de dorpen Oostermeer en Harkema. Op www.microlepidoptera.nl wordt een exemplaar afgebeeld dat gevangen is op 14 juni 2008 te Harkema (T. Muus). Mogelijk gaat het om dezelfde vindplaats. Naast deze waarneming is er nog één Friese waarneming bekend van de soort van Nijeholtspade (P. Zeinstra).

*Dichrorampha
obscuratana*
(foto:G.Tuinstra)

Dichrorampha sedatana – nieuw voor Friesland

Een tweede soort van het geslacht *Dichrorampha* is *D. sedatana*, waarvan een exemplaar werd gevangen op een plek niet ver van Drachtster Compagnie, op 9 mei. De vlinder heeft een ietwat opschijnende oranje kleur op de voorvleugels doordat de top van bepaalde schubben oranjeachtig zijn. Overigens geldt dit ook voor *D. obscuratana*. Verrassend was de aanwezigheid van een exemplaar van *D. sedatana* in mijn eigen collectie. Ik bleek de soort in 2007 al gevangen te hebben, op precies dezelfde locatie.

Epinotia fraternana

Aan de rand van het bos langs de Duurswouderheide werd op 17 juni een exemplaar van de opvallend getekende *E. fraternana* gevangen. Dit is een soort die vooral in het midden van Nederland waargenomen wordt. Het is een soort van diverse naaldbomen. In Friesland is deze bladroller uitsluitend op Terschelling en in het uiterste zuidoosten waargenomen. De rups van *E. fraternana* leeft op naaldbomen.

Pseudococcyx posticana

Een in het noorden van Nederland weinig waargenomen bladroller is *P. posticana*, waarvan de waardplant grove den (*Pinus sylvestris*) is. De vlinder wordt vooral waargenomen in het midden en zuiden van Nederland. Uit Friesland is de vlinder bekend van slechts één uurhok.

Lampronia morosa

Op 16 mei 2004 werd *L. morosa* voor het eerst in Friesland waargenomen nabij Opeinde, in de berm van de Wâldwei. Hier werd een vlinder uit een hondsroosstruik (*Rosa canina*) opgejaagd en gevangen. Op 9 mei van het afgelopen jaar werden opnieuw twee exemplaren gevangen, niet ver van Drachten, op een terrein van een gasstation. In een van de beplantingselementen rond het station staat erg veel hondsroos, waaruit de vlinders werden opgejaagd. Hoewel de vlinders 's avonds werden waargenomen, schijnen ze vooral in de ochtend te vliegen rond de voedselplant roos (mond. med. J. Scheffers).

Monochroa cytisella – nieuw voor Friesland

Een landelijk interessante soort is *M. cytisella*. De voedselplant van dit mooie vlindertje is adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*). Deze varenssoort groeit vooral in bosgebieden, maar ook aan weerszijden van de snelweg A7, tussen Ureterp en Drachtster Compagnie. Dit is de plek waar op 8 juli 2008 zo'n 15 exemplaren werden waargenomen. Het is een soort die op maar een beperkt aantal plekken in Nederland waargenomen is. In De Kleine Vlinders (Kuchlein, 1993) staat één stip op de grens van de provincies Groningen en Drenthe, niet ver van Duitsland. Daarbuiten is de soort alleen in het midden en zuiden van Nederland, in beperkte mate waargenomen.

Monochroa divisella

Volgens De Kleine Vlinders werd *M. divisella* in Nederland voor het eerst reeds in 1897 waargenomen. Het betrof toen een rups die gevonden werd op gele lis (*Iris pseudacoris*), de voedselplant. De rups werd gevonden in Friesland, te Warga en werd uitgekweekt. Dezelfde waarnemer (Ter Haar) kweekte exemplaren op die gevonden werden bij Garijp. Daarna is *M. divisella* nog maar op enkele plaatsen in Nederland waargenomen, in de omgeving van Kortenhoeve (provincie Utrecht). Op de website www.microlepidoptera.nl wordt aangegeven dat *M. divisella* recent niet meer waargenomen is en dat aangenomen wordt dat de soort in Nederland uitgestorven is.

Met de vangst van een exemplaar van *M. divisella*, op 1 juli in de Lindevallei tussen Wolvega en Steggerda, blijkt echter dat de soort hier toch nog voorkomt.

Apodia bifractella – nieuw voor Noord Nederland

Op zowel 14 als 22 juli werden in totaal zo'n 10 exemplaren van *A. bifractella* waargenomen in het Lauwersmeergebied, langs een soortenrijk grasland met o.a. diverse soorten orchideeën, rondbladig wintergroen en parnassia. In en vooral aan de rand van het grasland groeit heeblaadjes (*Pulicaria dysenterica*), een van de voedselplanten van de vlinder. De vlinders werden nectardrinkend waargenomen op de bloemen van deze plant. *A. bifractella* is vrijwel uitsluitend bekend van het zuiden van de provincie Zuid-Holland, Zeeland en het zuiden van Limburg. De locatie in het Lauwersmeergebied ligt wel erg uit die richting.

Ptocheuusa paupella

Op 6 augustus 2008 werd een exemplaar van *P. paupella* op licht gevangen aan de Waddenkant van de Afsluitdijk bij Kornwerderzand. *P. paupella* is een soort die vrijwel uitsluitend waargenomen is in Zuid-Holland en Zeeland. Uit Friesland is een enkele waarneming bekend van het Jan Thijsseduin op Terschelling, in 1986 (L. Bot). Een voedselplant van *P. paupella* is heelblaadjes.

Caryocolum blandella – nieuw voor Friesland

Een soort uit de familie Gelechiidae, die nog niet eerder in Friesland waargenomen is, is *C. blandella*. Eén exemplaar werd gevangen op 13 juli, aan de rand van Oosterwolde, waar ik in het afgelopen seizoen een aantal keer met licht inventariseerde. De voedselplant van deze soort is groot muur (*Stellaria media*). De vlinder is niet bekend van de drie noordelijke provincies. Overigens zijn in heel Nederland maar zeer weinig waarnemingen van *C. blandella* bekend, waarvan de meeste ook nog eens behoorlijk oud zijn.

Caryocolum blandella
(foto: G.Tuinstra)

Ebulea crocealis – nieuw voor Noord Nederland

Een derde soort die heelblaadjes als voedselplant heeft (maar ook andere planten) is de grasmot (familie Pyralidae) *E. crocealis*. Een exemplaar van deze soort werd op korte afstand van de vindplaats van *A. bifractella* in het Lauwersmeergebied op licht gevangen, op 8 september. Deze soort kent in Nederland een zuidelijke verspreiding, ten zuiden van de lijn IJmuiden-Almelo. Eén stip staat daar net boven, in de provincie Noord-Holland. In verhouding komt de soort wat meer in het westen van Nederland voor, alsmede in het zuiden van Limburg. De vlinders is niet eerder waargenomen in de drie noordelijke provincies.

Anania verbascalis

Een tweede soort uit de familie Pyralidae, met een verspreiding hoofdzakelijk in het zuiden en midden van Nederland, is *A. verbascalis*. In tegenstelling tot de

vorige soort komt *A. verbascalis* in verhouding juist wat meer voor in het oostelijke deel van Nederland. In het noorden zijn een klein aantal waarnemingen bekend; uit het zuiden van Drenthe, Glimmen (provincie Groningen) en Terschelling. In 2006 werd een exemplaar te Lauwersoog gevangen (med. J. Kuchlein). Het door mij gevangen exemplaar werd op korte afstand van het dorp Lauwersoog gevangen, op licht, op 31 augustus 2008. Voedselplanten van *A. verbascalis* zijn (o.a.) Toorts (*Verbascum*) en Helmkruid (*Scrophularia*). Toorts groeit in kleine aantallen in het dorp Lauwersoog.

Sitochroa palealis

S. palealis is een derde soort waarvan het verspreidingsgebied vooral in het midden en zuiden van Nederland ligt. Vrij recent zijn er echter ook diverse waarnemingen gedaan in het zuiden van de provincie Drenthe. Verschillende exemplaren zijn gemeld op de website www.waarneming.nl, in 2008 en 2009. Op die website zijn diverse waarnemingen gemeld vergezeld van foto's van deze goed herkenbare, vrij grote "kleine vlinder". De vlinder is dagactief en wordt vaak nectardrinkend waargenomen op bloeiende planten. Op 14 juli van het afgelopen seizoen ving ik een exemplaar op licht nabij Lauwersoog. Ongeveer een week eerder werd door de vogelwachters op Griend ook al een exemplaar waargenomen (melding op www.waarneming.nl, D. Lutterop). In *De Kleine Vlinders* (Kuchlein, 1993) wordt aangegeven dat *S. palealis* een vlinder is die mogelijk de neiging tot trekken heeft, wat misschien de waarnemingen bij Lauwersoog en op Griend (buiten het bekende verspreidingsgebied) enigszins zou kunnen verklaren. Maar mogelijk breidt de soort zich in Noordelijke richting uit en zullen we deze fraaie vlinder in de toekomst vaker zien in het noorden van Nederland.

Euchromius ocella – nieuw voor Noord Nederland

Een vlinder die in Nederland te boek staat als "echte" migrant is *E. ocella*.

Euchromius ocella
(foto: G.Tuinstra)

Buiten een ietwat dubieuze waarneming van deze soort in Zutphen, zijn er uitsluitend waarnemingen van *E. ocella* gedaan in het zuidwesten van Nederland

(Zuid Holland en Zeeland). Een exemplaar werd gevangen op licht nabij Lauwersoog, op 8 september 2009.

Nascia ciliaris – nieuw voor Noord Nederland

Naast de hiervoor genoemde soorten, is er nog een bijzondere soort uit de familie Pyralidae waargenomen, (ver) buiten het bekende verspreidingsgebied. Opvallend is dat deze soort, net als *S. palealis*, ook nog eens op een waddeneiland én door vogelwachters waargenomen is. Het gaat om de schitterende *N. ciliaris*.

Nascia ciliaris
(foto: G.Tuinstra)

Op 25 mei was ik samen met Auke Hunneman in een beekdal nabij Taarlo (Drenthe), waar we een exemplaar op licht ving. Enige dagen later ving Henk en Auke Hunneman opnieuw een exemplaar, op vrijwel dezelfde locatie. En daarmee kan verondersteld worden dat de soort hier een populatie heeft. Met de waarnemingen van een enkel exemplaar zou nog gedacht kunnen worden aan een zwerver, zeker met in het achterhoofd de waarneming van een exemplaar van Rottumeroog op 27 juni 2009 (www.waarneming.nl, K. van Dijken). Zowel Taarlo als Rottumeroog liggen ver van het bekende verspreidingsgebied van deze soort, die voor de rest uitsluitend in het uiterste zuiden van Nederland waargenomen is. In De Kleine Vlinders wordt zegge (*Carex*) als voedselplant genoemd. Slamka (1997) noemt naast oeverzegge (*Carex riparia*) ook galigaan (*Cladium mariscus*).

Geraadpleegde websites en literatuur:

www.kleinevlinders.nl

www.microlepidoptera.nl

www.bladmineerders.nl

www.waarneming.nl

Kuchlein, J., De Kleine Vlinders – handboek voor de faunistiek van de Nederlandse microlepidoptera, Pudoc Wageningen, 1993.

Slamka, F., Die Zünslerartigen Mitteleuropas, Bratislava, 1997.

Razowski, J., Die Tortriciden Mitteleuropas, Bratislava, 2001.

Vlinders tellen voor de Vlinderstichting Mariske Pemmelaar

In 2005 startte ik met tellen van vlinders voor de Vlinderstichting. De route was langs de Westerscheldedijk van Zeeuws Vlaanderen bij het Verdronken Land van Saeftinge. We hadden daar in het buurtschapje Baalhoek een dijkhuisje.

Mijn route liep vanuit onze tuin langs de binnen- en buitenkant van de Zeedijk.

Het mediterrane microklimaat in onze tuin werd bepaald door de ligging aan de voet van die hoge deltadijk. In het eerste jaar dat wij daar waren fascineerden al die onbekende vlinders, die om ons heen vlogen, mij enorm. Dat was voor mij als landschapsarchitect een nieuwe ontdekking. Het ontwerp voor onze dijkstuin baseerden wij op het aantrekken van vlindersoorten.

Toen ik in 2004 alle vlindersoorten daar kende, vond ik de tijd rijp om bij de Vlinderstichting aan te melden voor een vlinderoute. Mathilde Groenendijk, medewerker van de Vlinderstichting en ik zetten de route uit in 17 secties van ieder 50 meter.

Op de scherpe gradiënt van de Westerscheldedijk telde ik 2 jaar lang iedere week de vlinders die ik op mijn route zag. Mijn score was 19 verschillende soorten. Vooral heel veel Bruine Blauwtjes, Icarusblauwtjes en Hooibeestjes. Het meest bijzonder waren de Koninginnepages. De hele zomer vlogen ze op de kruin van de Zeedijk ('hill topping'). Maar ook foerageerden ze in onze dijkstuin en zetten hun eitjes af in de speciaal daarvoor gezaaide Dille. Adembenemend in wat voor grote bogen ze boven onze tuin vlogen. Tot nog toe ken ik geen enkele vlinder die zó vliegt. In 2006 telde ik maar liefst 28 exemplaren langs de route. De Koninginnepage was daar geen trekvlinder maar een standvlinder.

Baalhoek voorheen een witte vlek op de nationale vlinderkaart was door mij op de kaart gezet.

Koninginnepage
(foto: M.Pemmelaar)

Na 2 jaar geteld te hebben wilden wij ons mediterrane dijkhuisje verlaten om diagonaal Nederland over te steken naar de Tjongervallei in het koudste deel van

Friesland. Door de lokale beheerder van particuliere heideterreintjes kreeg ik Hulstreed aangeboden om vlinders te tellen. Opnieuw zette ik met Mathilde de route van 19 secties uit. Hier tel ik nu al weer 3 jaar. Dit gebied is veel kleinschaliger dan de Zeedijk. De route loopt voornamelijk door een vergrast droog heidegebiedje met opslag van vooral sporkehout, bramen en lijsterbes en incidenteel afgeplagde stukjes. Er zijn plekjes met kraaiheide, bosbes en vossebes. Een gedeelte van de route gaat langs een dassenburcht. Op de overgang van nat naar droog van een paar natuurlijke vennetjes groeien dopheide, veenmos en zonnedauw. Er is een afgegraven laagte, die in het voorjaar gedeeltelijk onder water staat. Ieder jaar wordt een deel van de struikenopslag in de hei verwijderd of een grasachtig gedeelte gemaaid.

Voor mij waren Citroenvlinder, Koevinkje, Groentje, Heideblauwtje en Groot Dikkopje de nieuwe soorten die ik in het zuiden nooit zag. Het eerste Groentje was een groots moment. En dan die Friese naam: Grienjurkje!

Hulstreed
(foto:
M.Pemmelaar)

Het eerste jaar (2007) telde ik maar liefst 21 soorten. Ik moet bekennen dat ik daar de Grote Vuurvlinder ook bij heb geteld. Helaas zat er geen kaartje in mijn camera en kon ik hem niet vastleggen, dus telt hij niet mee. In 2008 waren de toppers: de Eikenpage, de Kommavvlinder en het Oranjetipje. In dat jaar telde ik totaal 24 verschillende soorten en in 2009 23 soorten. Vaak geen grote aantallen per soort maar toch!

2009 liet een opgaande lijn zien voor Het Groentje, 6 exemplaren in 2007, 13 in 2008 en 25 in 2009, de Eikenpage in 2007 geen, in 2008 8 exemplaren en 14 in 2009. Het heideblauwtje heeft het moeilijk in dit gebied, slechts in een paar secties heb ik ze geteld, in 2007 88 stuks, in het topjaar 2008 183 en in 2009 maar 64

totaal. De absolute topper in 2009 zag ik op Koninginnedag. Op het moment dat bijna heel Nederland getuige was van de auto die de koninklijke bus in Apeldoorn probeerde te rammen, was ik in extase van mijn eerste noordelijke Koninginnepage. Die vlucht kende ik uit duizenden..... Hij (of zij) streek neer op het zujuist gedunde bramenstruweel en liet zich een beetje bleek en klein bewonderen. Duidelijk op trek en maar 1 keer gezien, daarna niet meer.

Koevinkje
(foto:
M.Pemmelaar)

Mijn conclusie van 5 jaar tellen op de 2 routes:

1. De warme met Zeeuws licht overgoten Zeedijk, de scherpe overgang tussen grootschalige eb- en vloednatuur en de grootschalige akkerbouwpolder levert in vegetatietermen een pioniersgemeenschap op. Daar zag ik minder vlindersoorten maar wel in veel grotere aantallen.
2. Hulstreed, een kleinschalig heiderestant, gelegen in het koudste deel van Friesland tussen zwaar bemeste graspercelen in een ruilverkaveld gebied verkeert qua vegetatie in een eindstadium. Hier zie ik een grote rijkdom aan vlindersoorten maar gering in aantal.

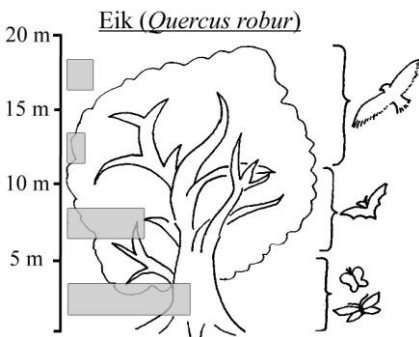
Analyse van (micro)klimatologische soort- en plantinteracties bij Lepidoptera Tymo Muus

Vlinders zijn op vele plaatsen te vinden, maar niet op elke locatie waar de waardplant aanwezig is komt ook de vlindersoort voor. Het begrip microklimaat is hierbij essentieel gezien soorten naast de waardplant ook eisen stellen aan de [1] de kwaliteit van de waardplant [2] hoogte [3] temperatuur [4] predatoren vaak gebonden aan hoogte en temperatuur [5] hoeveelheid zonlicht [6] bodem en nutriënten die worden meegenomen in het bladgroen, verwant aan kwaliteit van de waardplant. De luchtkwaliteit is hier te verwaarlozen, in het andere geval gaat dit vaak gepaard met punt 1 en 6. Ik beschouw het effect van sluipwespen op rupsen hier als predatie, daar de rupsen na het verlaten van de sluipwesplarve het loetje legt. Dit is geen parasitisme. Van microklimaten zijn de meest voor de hand liggende voorbeelden de soorten in hoog-en laagvenen en stuifzandgebieden, zoals *Xestia agathina* Dup. en *Aphomia zelleri* Joan. De eerste soort neemt niet gewoon heide, maar vochtige heide als ideale biotoop zonder het liefst veel begroeiing. *A. zelleri* is een typische duinsoort, waarbij men verward keek als ik zei dat deze soort ook inlands voorkomt. Inlands is de soort bekend van rivierbeddingen en stuifzandgebieden op de Veluwe, zolang de waardplant onder warme en droge condities te vinden is. Echter, een tal van soorten zoals *Harpyia milhauseri* Fabr. leven in hoge bomen (PATOČKA 1980) en dit heeft mij aan het denken gezet. Het is vaker zo dat jonge vegetaties of lage bomen door beheer verdwijnen of zodanig worden uitgedund – maar in een dorp als Beetsterzwaag waar grootschalig snoeiwerk wordt uitgevoerd – heeft dit enig invloed op populaties? Of zijn hoge bomen dan alternatieven als tijdelijke ‘opvangcentra’?

Het effect van lage bomen op aantallen.

Er zijn dus soorten die in staat zijn hoge bomen te bereiken, maar dit aantal lijkt maar klein ten opzichte van de soorten die lage bomen als ideale waardboom nemen. Dit geldt niet voor soorten bladrollers van het geslacht *Cydia* en *Pammene* die in naaldboomkegels leven, meestal bovenin bomen. Andere soorten zoals *Sphinx pinastri* L. zijn vooral te vinden in jonge dennen of dennen met lage takken. Op warme plaatsen op heide of zandlanen in bossen ontstaan kleine microklimaten waar deze soort het nog beter doet, de warmte wordt hier vaker beter vastgehouden. Hetzelfde geldt voor wegbermen met sloten, waar wilgen soms overheersen en *Smerinthus ocellata* L. bijzonder talrijk aanwezig kan zijn door de iets koudere omgeving en vrijstaande wilgen zijn erg in trek. Dit meer in tegenstelling tot *Loathoe populi* L. die als rups vooral leeft in dichtbegroeide vegetaties en forse (grootbladige) wilgenstruiken. Zoals PLEISCH (1997) ook aangeeft leven rupsen nooit boven de grens van twee meter, maar toch heeft de soort het liefst forse struiken. Al met al reden om na te gaan op welke hoogte de meeste rupsen leven in een waardplantvegetatie. De figuur 1 toont een overzicht

van een boom (eik, gemiddelde hoogte 30 meter) met daarin een weergave van de diversiteit van rupsen op een bepaalde hoogte. Hierbij is vooral gekeken naar het onderzoek van 2003 tot 2005 waarbij ik vooral met schijnwerperzaklampen vlinders lokte, en zag dat bepaalde soorten zoals *Selenia dentaria* Fabr. altijd laag vlogen maar ook de rupsen vond ik op ooghoogte. Van ongeveer 130 soorten heb ik rupsen gevonden en hiervan heb ik ook de indruk, dat bepaalde soorten zelden hoog leven, mede gebaseerd op de aanvlieghoogte bij lakeninventarisaties. Er is een afname van rupsen boven de 5 meter, omdat de vlieghoogte van de adulten zelden hoog is en predatie door bijv. vleermuizen is hier ook hoger. Op grote hoogte komen wel veel rupsen van winter- en voorjaarssoorten voor, gezien de vleugellose wijfjes in een seizoen leven met relatief weinig predatie (oktobermaart) en het gebruikelijk is dat wijfjes ver richting de kruinen kruipen om hier eieren af te zetten. In het voorjaar is het dus opvallend dat kruinen worden kaalgevreten door rupsen van deze soorten. In andere seizoenen van het jaar zijn de kruinen minder aantrekkelijk, een verklaring hiervoor kan zijn dat het bovenin bomen kouder is en dit dus niet bevorderend is voor het ontwikkelingsproces van de rups waarbij hormonen een x-waarde aan warmte nodig hebben om alle stadia spoedig te doorlopen. Eén voorbeeld van een soort die zich goed thuis voelt in hogere en oudere bomen is *Xanthia citrigo* L. en om die reden wordt zij vooral in het stedendistrict gevonden. In Beetsterzwaag zijn veel lindes opgesnoeid en vele bereiken nu een leeftijd dat zij aantrekkelijk worden voor deze soort. Soorten van lage takken van linde en ook lage berken (tot ca. 3 meter), zoals *Mimas tiliae* L. worden in dit gebied amper meer gevonden, terwijl *X. citrigo* in 2009 ineens opdook in Beetsterzwaag. De conclusie is, dat veel bomen die opgesnoeid worden tot een hoogte van 3,5-4 meter, onaantrekkelijk worden bij veel vlinders, dit werd ook genoemd samen met een advies voor een natuurbeleid in bovengenoemde regio in MUUS (2008) voor het A7-gebied van Beetsterzwaag-Kortehemmen waar toen destijds al 339 soorten werden gevonden, merendeels macrolepidoptera. Belangrijk is dus dat het opsnoeien van bomen zo veel mogelijk voorkomen moet worden. Op plaatsen waar het opsnoeien niet van maatschappelijk belang is zou dit helemaal niet moeten gebeuren.

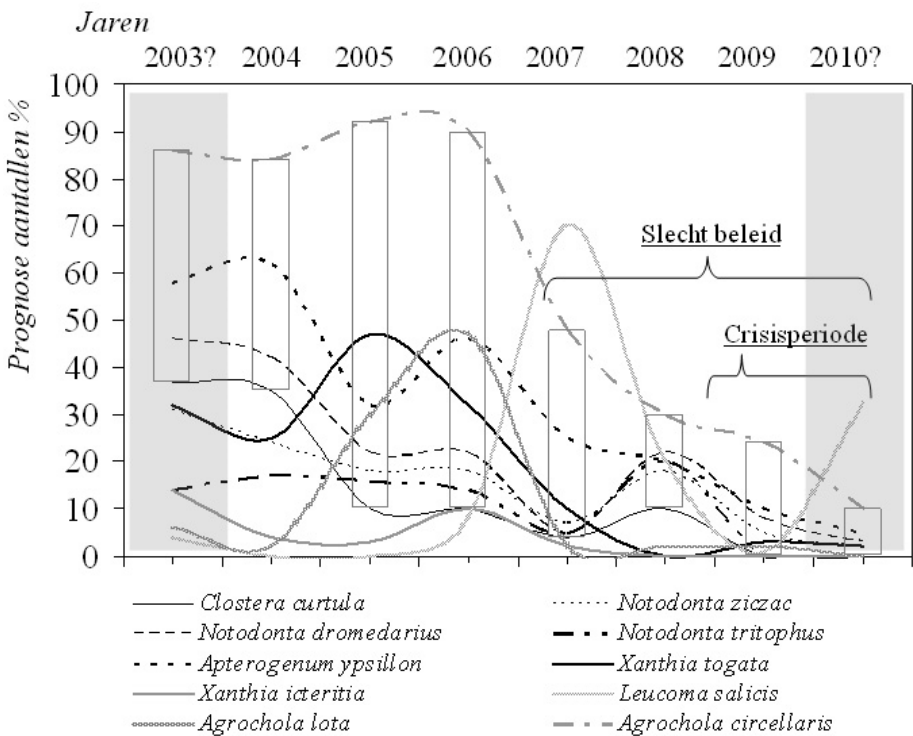

figuur 1. De verwachting waarop soorten het talrijkst zullen zijn.

Populaties: wilg en populier als waardplant.

Eeuwen geleden bestond nog een tijd waarin 80% van het Friese vasteland bestond uit venen, in de zuidwesthoek begon de afgraving van het veen in het begin van de 19^e eeuw drastisch toe te nemen, vanaf 1827 werd veel turf van Friese bodem in de handel genomen (EELHOFF 1851). De resterende stukken veengrond zijn nog terug te vinden in het landschap, echter, grote delen zijn niet meer te herkennen als zodanig. Door verdroging is veel vochtige heide verdwenen en grote delen zijn al vroeg in de 20^e eeuw begroeid geraakt met berkenopslag. In Beetsterzwaag zijn klassieke stukken oude heide nog te herkennen langs de snelweg A7, waar ook midden in het bos her en der nog een heidepol groeit. Typische kenmerken van vochtige heide is het opkomen van tal van wilgensoorten, zoals de geoorde wilg (*Salix aurita*). Door de verdroging van veel vochtige wilgebieden zijn soorten als de micro's *Cydia servillana* Dup. en *Coleophora anatipenella* Hbn. de afgelopen eeuw in hoog tempo behoorlijk zeldzaam geworden. Met dergelijke voorbeelden is te illustreren dat zelfs bij voldoende wilgen in het landschap de soorten niet elke wilg vlakuit als waardplant zien. De vochtigheid speelt hier een rol, maar een soort als *C. anatipenella* lijkt hier liefhebber te zijn van koude omgevingen. Grote venen met 'kille' vlakten en wilg vormen een soort van microklimaat voor deze soort. Een opkomend probleem in het landschap is het te grootschalig herinrichten van boomwallen en slootranden, vaak vallen op deze wijze grote gaten in de ecologische verbindingzones tussen tal van soorten. Lokaal is het beleid dusdanig excessief dat op kleine schaal soorten bijna verdwijnen. Juist door de versnippering in de voorgaande eeuwen zijn populaties aanzienlijk geïsoleerd geraakt, die door niet selectieve beleidsvoeringen nog meer worden verzwakt. In het verleden is dit bij insecten zo gebeurd, en tal van soorten zijn op deze wijze populatie voor populatie uitgestorven (SOESBERGEN & MABELIS 1989), één zo'n voorbeeld is *Odontotia carmelita* Esp. die zeer zeldzaam is geworden en nog vrij geïsoleerd in vochtige berkenbossen te vinden is. Daar er van oorsprong relatief veel boswilg in Beetsterzwaag voorkwam met in het voorjaar mannelijke katjes, van ca. 60 uitgelopen struiken aan de noordzone van het dorp, is het huidige aantal geslinkt naar in 2010 slechts zo'n 5 stuks. Het aantal populieren is ook op diezelfde wijze geslinkt, beide een afname van meer dan 80%. Hebben zulke ongekende ingrepen ook invloeden op de populaties in zo'n gebied? In de eerste instantie verwachtte ik dat het gebied dusdanig groot is dat dit weinig invloed zou moeten hebben op de huidige soortenstand. Vrij snel werd duidelijk dat na de eerste snoeiegevallen van 2006 en 2007 er al een kleine daling in het aantal wilgen- en populiersoorten op het vanglaken was, maar veel soorten wisten zich goed te herstellen door de koude winter van 2007 en dit is terug te zien in 2008 (figuur 2) toen ook enige wilgen weer wat waren uitgelopen. In het voorjaar van 2008 liep het beheer volledig uit de hand, waarbij de meeste wilgen verdwenen. Bij het opmaken van mijn grafiek werd pas pijnlijk duidelijk, dat ik op mijn vangavonden kwalijk enkele soorten heb gevangen die op wilg leven als rups.

Vooral de ei-overwintersaars zijn de dupe, want door het snoeien in het voorjaar gaan veel legsels verloren en ook de mannelijke katjes waar bijv. *Xanthia* en *Agrochola* soorten in de eerste helft van hun rupsenperiode van leven zijn veelal afwezig. Dat de overheid in 2008 al geattendeerd werd op het slechte beleid, dat heeft niet geholpen. De laatste forse wilgenstruiken zijn dit jaar komen te verdwijnen en naar verwachting zal het aantal individuen nog verder afnemen. Omdat jong uitlopende wilgen elk jaar weer weggezaagd worden is de kans op grote aantallen van deze soorten klein. In de grafiek zijn soorten als *Smerinthus ocellata*, *Laothoe populi*, *Gluphisia crenata* Esp. en *Furcula furcula* Cl. niet opgenomen, omdat deze doorgaans in te lage aantallen worden waargenomen. De meeste soorten vertonen dezelfde toename in een bepaald jaar, 2005, 2006 en 2008 zouden dus relatief betere vlinderjaren zijn. *Leucoma salicis* L. is een soort

figuur 2. De toe- en afname van een selectief aantal nachtvlindersoorten in relatie tot wilg en populier in Beetsterzwaag. Dit op basis van zowel vlinder als rupsenvondsten gedurende de jaren, er is geen data uit 2003 en 2010, dit zijn verwachtingen. 100% staat hier gelijk aan ± 100 exx./jaar.

die het tegenovergestelde doet, juist in slechte jaren zoals 2007 is deze soort extreem talrijk. Een verklaring is duidelijk, namelijk dat de soort het ineens heel goed zal doen na koude winters omdat er dan weinig sterfte is bij soorten die overwinteren als rups, uit eigen kweken heb ik ondervonden dat de rupsen zeer gevoelig zijn. Dat *L. salicis* meer een soort van koudere gebieden is wordt duidelijk als we de verspreiding over de jaren bekijken, waarbij de soort van heel Nederland schaarser wordt in het zuiden en de meeste stippen in het noorden overblijven. Vanuit de meer vochtige (en dus koelere) gebieden worden kleine ‘aantallenexplosies’ gevormd waarbij een waar migratieproces op gang wordt gebracht en de soort elders talrijk opduikt (de migratie wordt ook door LEMPKE 1972 beschreven). In 1969 schijnt het zelfs een ware plaag geweest te zijn (LEMPKE 1972). In tegenstelling tot andere soorten is *L. salicis* ook in staat in zeer hoge bomen te leven als rups, net als *G. crenata*, terwijl bijna alle andere soorten meer wilgen prefereren met een hoogte tot 4/5 meter. Gezien grote populieren zelden gekapt worden zijn deze soorten zelden kwetsbaar. Door de sterk ontwikkelde beharing worden de rupsen vaak door de wind vervoerd, mogelijk richting hogere delen van de boom, en omdat het in hogere bomen vaker koeler is kunnen zij hier prima huizen. Aan het einde van dit verhaal kan geconcludeerd worden het menselijk ingrijpen populaties behoorlijk kan beïnvloeden, en dat door lokale afname van soorten ook geschat kan worden dat verbindingzones niet optimaal zijn om populaties snel op pijl te houden. Bovenstaande is gebaseerd op een kleine omgeving, maar een zelfde scenario kan zich ook voordoen elders in de omgeving als slecht beheer zich blijft uitbreiden, bijv. door jaarlijks massaal houtwallen en perken kaal te slaan en/of bomen tot ver boven de ‘lepidopterische’ grenzen op te snoeien.

Literatuur

- EKKHOFF W 1851. Beknopte geschiedenis van Friesland, in hoofdtrekken, bevattende een Overzicht van de lotgevallen der Friezen en van de voornaamste gebeurtenissen, gedurende bijna tweeduizend jaren in dit land voorgevallen. 1-508.
- LEMPKE BJ 1972. De Nederlandse trekvlinders, 2e druk. Thieme. 1-151.
- MUUS TST 2008. Faunistisch rapport van de vlinders in Beetsterzwaag West. PLBO. 1-31.
- PATOČKA J 1980 Die Raupen und Puppen der Eichenschmetterlinge Mitteleuropas. Parey. 1-188.
- PLEISCH E 1997. Sphingidae. In: Schmetterlinge und ihre Lebensräume, Band 2. Arten, Gefährdung, Schutz. Schweiz und angrenzende Gebiete: 513-574. Pro Natura.
- SOESBERGEN M & A MABELIS 1989. Evertebraten in een versnipperd landschap. In: Insectenfauna en Natuurbeheer (WN ELLIS red.) 43-47. Wetensch. Med. KNNV 192. 1-210.

Vlindernieuws uit Groningen Abel Jagersma

Vanwege een mogelijke verhuizing naar de stad Groningen meldden wij ons vorig jaar alvast aan bij de provinciale vlinderwerkgroep aldaar. (Voor ons is het vanzelfsprekend dat wij ook (actief) lid willen blijven van “onze” vlinderwerkgroep in Friesland.) Wij namen deel aan enkele excursies en aan de nachtvlinder- inventarisatie van de Hortus in Haren.

Binnen de vlinder- en libellenwerkgroep Stad en Ommelaand was reeds een kleine groep enthousiaste nachtvlindersaars actief. Deze groep is mede ontstaan door enige zendingsactiviteit vanuit het Friese. Toch hingen er donkere wolken boven deze werkgroep. En zoals jullie allemaal weten is dat voor vlindersaars een minder prettige zaak. Oorzaak: bestuursperikelen; o.a. een bestuur dat zonder voorzitter kwam te zitten en er maar niet in slaagde een nieuwe te vinden en afnemende betrokkenheid van een deel van de leden. Kortom de werkgroep, die sinds 1992 bestond, werd in haar voortbestaan bedreigd. Dat was het slechte nieuws.

Het goede nieuws is dat de lucht is opgeklaard. De nachtvlindersaars wilden hun activiteiten graag voortzetten en de opgebouwde kennis niet verloren laten gaan. Daarom namen zij het initiatief tot het bijeenroepen van een buitengewone ledenvergadering. Daar werd unaniem besloten de werkgroep per 31 december 2009 op te heffen en in te gaan op het aanbod van de KNNV afdeling Groningen om aparte secties te worden binnen de gezamenlijke insectenwerkgroep van de afdelingen Groningen en Veendam.

Het grote voordeel is dat de sectie Vlinders nu geen bestuur nodig heeft, alleen twee coördinatoren, Kees Boele en ondergetekende, die verantwoordelijk zijn voor de interne contacten en het excursie-inventarisatieprogramma.

Inmiddels zijn we met veel enthousiasme begonnen. Er is een excursieprogramma naar Fries model met een middagdeel, een “diner” en een nachtvlinderdeel en verder gaan we dit jaar de nachtvlinderinventarisatie van de Hortus afronden en gaan we voor Natuur Monumenten de vlinders inventariseren in het Friesche Veen/Het Vennebroek en een deel van de Peizermaden.

Wij willen graag samenwerken met de andere vlinderwerkgroepen in het noorden en de basis daarvoor is al gelegd, zoals jullie kunnen zien in deze “Flinterwille”

Omdat Friesland in augustus geen excursie heeft, worden jullie van harte uitgenodigd deel te nemen aan de excursie op 7 augustus die “Groningen” organiseert in samenwerking met IVN-Grootegast (zie excursieprogramma). Verder denken we aan een basiscursus Kleine Vlinders, waaraan t.z.t. ook leden van de vlinderwerkgroep Friesland kunnen deelnemen.

Wie op de hoogte wil blijven van de activiteiten in Groningen verwijs ik graag naar de website van de Insectenwerkgroep Sectie Vlinders van de KNNV Groningen/Veendam.

Mutaties ledenlijst

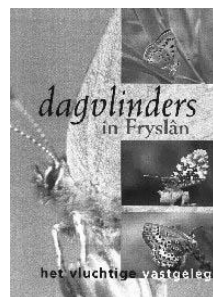
Adreswijziging:

De heer L. Bot
Westerdam 55
8891 GL Terschelling Midsland
Tel. 0562-850194
Mobiel: 06-22724810

Afmelding als lid:

De heer J. van der Kooi
Leeuwarden

Op de Voorjaarsbijeenkomst zullen we weer voldoende exemplaren beschikbaar hebben van “**Dagvlinders in Fryslân**“ voor de weggeefprijs van € 5,-. Leuk om cadeau te geven bij verjaardagen etc.

Vlinderwerkgroep Friesland

Bestuur

Siep Sinnema	voorzitter Sparjeburd 29 tel. 0516-471222	8409 CK Hemrik s.g.sinnema@orange.nl
Gerard Bergsma	secretaris Bosweer 29 tel. 0516-432414	8426 GS Appelscha bergsmagj@cs.com
Luut de Zee	penningmeester Martrihoeve 26 tel. 0513 - 795028	8502 CZ Joure luut.de.zee@zonnet.nl
Jannie Sinnema-Bloemen	bestuurslid Sparjeburd 29 tel. 0516-471222	8409 CK Hemrik s.g.sinnema@orange.nl
John Boosman	bestuurslid Koaidyk 5 tel. 0511-539238	9264 TT Earnewâld john.boosman@wanadoo.nl
Gerrit Tuinstra	bestuurslid De Twee Gebroeders 214 tel. 0512-518246	9207 CB Drachten gerrittuinstra@wanadoo.nl
Contributie	€ 5,00 per jaar. Girorekening 7223259 t.n.v. L.D. de Zee, Joure	
Redactieadres	Sparjeburd 29 8409 CK Hemrik e-mail adres: s.g.sinnema@orange.nl info@vlinderwerkgroepfriesland.nl	
Vlinderwerkgroep Friesland op internet:	www.vlinderwerkgroepfriesland.nl	
e-mail adres:	info@vlinderwerkgroepfriesland.nl	

Noteer deze data in uw agenda!

- zaterdag 27 maart Bijeenkomst sectie Snellen te Schoonrewoerd.
- zondag 28 maart Bijeenkomst NEV-Noord te Drachten.
- donderdag 15 april Voorjaarsbijeenkomst Vlinderwerkgroep Friesland in de Fûgelhelling te Ureterp, aanvang 20.00 uur.
- zaterdag 8 mei Excursie nachtvlindersectie Groningen naar Onstwedde.
- zaterdag 22 mei Excursie Vlinderwerkgroep Friesland naar Tjongervallei.
- 4,5,6 juni Zomerbijeenkomst NEV.
- zaterdag 12 juni Excursie Vlinderwerkgroep Friesland naar Appelscha
- 25,26,27 juni Excursie secties Ter Haar en Snellen naar Texel.
- vrijdag 9 juli Nationale Nachtvlinder Nacht
- zaterdag 7 aug Excursie nachtvlindersectie Groningen naar Marum
- 27,28,29 aug Excursie NEV-Noord naar Ameland.
- zaterdag 25 sept Bladmijnenexcursie nachtvlindersectie Groningen Vennebroek bij Paterswolde.
- zaterdag 9 okt Bijeenkomst sectie Ter Haar te Schoonrewoerd
- zaterdag 20 nov 25-jarig jubileum Vlinderwerkgroep Friesland.**